

T.C
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Çevre Hakkı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rozerin VURAL

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku

Programı: Kamu Hukuku

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sakine Nilüfer BİLGİN

ARALIK 2025

T.C
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Çevre Hakkı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Rozerin VURAL

Anabilim Dalı: Kamu Hukuku

Programı: Kamu Hukuku

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Sakine Nilüfer BİLGİN

Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Sinem YARGIÇ

Doç.Dr. Cem AKBIYIK

ARALIK 2025

ÖNSÖZ

Öncelikle işbu tezin doğumundan teslim anına kadar her aşamasında bana desteklerini her zaman gösteren, bilgisiyle ve bana güveniyle tezimi yazmamı kolaylaştıran, Çevre Hakkı konusunda duyarlılığı ve birikimiyle bana ışık olan değerli hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Sakine Nilüfer Bilgin'e teşekkür ederim.

Sadece tez süreci değil bütün yüksek lisans hayatımda benden desteğini esirgemeyen, akademik yoldaşım, kıymetli dostum Çağla Aydın'a teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde bütün psikolojik çöküşlerime ve geçişlerime maruz kalıp beni toparlayan değerli nişanlım, meslektaşım Av. Mervan Aytimur'a teşekkür ederim.

Beni her koşulda, her durumda, aldığım her kararda her zaman destekleyen annem Şadiye Vural ve kardeşlerim Abdulkadir ve Eylül Vural, şüphesiz en büyük teşekkürü hak ediyor. Düştüğümde, yorulduğumda, vazgeçtiğimde yeniden başlayabiliyorsam bu onların bana verdiği motivasyon ve cesaret sayesinde. Bu hayatta başardığım ve başaracaklarımın yegâne sahipleri kuşkusuz onlardır.

Her şartta kız çocuklarının eğitime önem veren, onların kendi ayakları üstünde durabilen güçlü bir birey olmaları için yaşadığı müddetçe azami çabayı gösteren, benim en büyük destekçim canım babama yüksek lisans tezimi ithaf ediyorum. Gittiğin yerde gurur duyacağından eminim.

Aralık, 2025

Rozerin VURAL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
BÖLÜM 1: ÇEVRE KAVRAMI, ÇEVRE HAKKI VE HUKUKİ TEMELLERİ.....	1
1. Çevre Kavramının Hukuki Çerçevesi.....	1
1.1. Çevrenin Hukuki Niteliği ve Tanımı.....	1
2. Çevreyi Bir Hak Olarak Ele Alma (Çevre Hakkı).....	3
2.2. Üçüncü Kuşak Haklar Bağlamında Çevre Hakkı.....	3
2.3 Çevre Hakkının Kapsamı ve Temel Unsurları.....	3
2.3.1 Sağlıklı ve Dengeli Çevrede Yaşama Hakkı.....	4
2.4 Devletin Çevre Hakkına İlişkin Yükümlülükleri.....	5
2.4.1 Negatif Yükümlülükler (Çevreye müdahaleden kaçınma).....	5
2.4.2. Pozitif Yükümlülükler (Koruma, düzenleme, denetim)	6
2.4.3. Usulî Yükümlülükler	8
3. Anayasa ve İdare Hukuku Kapsamında Çevre Hakkı ve Çevrenin Korunması..	9
3.1. Anayasada Çevre Hakkının Dayanakları.....	9
3.1.1. 1982 Anayasasının Kapsamı.....	10
3.1.2 Çevreyi Dolaylı Olarak Koruyan Anayasa Hükümleri	10
3.1.2.1 Yaşam Hakkı (m.17).....	11
3.1.2.2 Özel Hayatın Gizliliği (m.20)	11
3.1.2.3 Kıyıların Korunması (m.43)	12
3.1.2.4 Ormanların Korunması (m.169).....	12
3.1.2.5. Toprak ve Tarımsal Alanların Korunmasına İlişkin Hükümler	13
3.2. Anayasa Mahkemesi’nin Yaklaşımları	13
3.2.1 Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Yaklaşımları	13
3.2.2. Çevresel Yaşam Hakkı Yaklaşımı	14
3.2.3. Usuli Hakların Çevre Bağlamında Yorumu.....	14
3.3 İdare Hukuku Açısından Çevre Hakkının Görünümü.....	15
3.4.İdari Uygulama Mekanizmaları ve Çevrenin Korunmasındaki Rolü.....	15
3.4.1. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)	16
3.4.2. Çevresel İzin ve Lisans Sistemi.....	17
3.4.3. Çevresel Bilgiye Erişim	17
3.4.5. Katılım Hakkı	17
3.4.6. İdari ve Yargısal Başvuru Mekanizmaları	18
3.4.7. İdari Yaptırımlar ve Kamusal Müdahale.....	18

3.5. Çevre Kanunun Amacı ve Kapsamı.....	18
3.5.1 Kanunun Temel İlkeleri	19
3.5.2 Önleme İlkesi.....	19
3.5.1 İhtiyat İlkesi	20
3.5.2. Kirleten Öder İlkesi.....	20
3.5.5. Katılım ve Şeffaflık İlkesi.....	21
3.5.6. Sürdürülebilirlik ve Ekosistem Bütünlüğü İlkesi.....	21
BÖLÜM 2:MUKAYESELİ HUKUKTA ÇEVRE HAKKI:AB ÇEVRE POLİTİKALARI, TÜRK HUKUKUNA YANSIMALAR VE KARAR İNCELEMESİ	22
1.AB Çevre Politikasının Hukuki Temeli, Önemli İlkeleri ve Mevzuatsal Düzenlemeler	22
1.1 AB Çevre Politikasının Hukuksal Temeli.....	22
1.2 AB Çevre Politikasının Temel İlkeleri	24
1.2.1 Önleme İlkesinin AB Boyutu	25
1.2.2 İhtiyat İlkesinin AB İçtihatları ile Genişlemesi	25
1.2.3. Kirleten Öder İlkesinin Ekonomik Entegrasyonla Birleşmesi	26
1.2.4 Katılım, Bilgiye Erişim ve Usulî Çevre Haklarının AB Düzenlemelerindeki Ağırlığı.....	26
1.2.5. AB Hukukunda Sürdürülebilirlik ve Entegrasyon İlkesi.....	26
1.3. AB Çevre Mevzuatı ve Düzenlemeleri	27
1.4. AB’de Çevresel Sorumluluk ve Çevre Hakkı Yaklaşımı ile Direktiflerin İncelenmesi.....	29
2. AB Politikaları Kapsamında Çevre Hakkına İlişkin Uluslararası Kararların İncelenmesi.....	29
2.1 AB Çevre Politikası Bağlamında ABAD ve AİHM’in Rolü ile Yaklaşımlarının Karşılaştırılması	30
2.2 AB Çevre Politikaları Kapsamında AİHM Karar İncelemeleri	31
2.2.1 López Ostra v İspanya (1994) Çevresel Kirlilik ve Özel Hayatın Korunması.....	32
2.2.2. Guerra ve Diğerleri v İtalya (1998) Çevresel Riskler Karşısında Bilgiye Erişim	33
2.2.3. Öneriyıldız v Türkiye (2004) Çevre Kaynaklı Tehlike ve Yaşam Hakkı	33
2.2.4. Fadeyeva v Rusya (2005) Uzun Süreli Sanayi Kirliliği ve Denge Testi	34
2.3 AB Çevre Politikaları Kapsamında ABAD Karar İncelemeleri	35
2.3.1 Waddenzee (C-127/02) Korunan Alanlarda İhtiyat Temelli Koruma ...	36
2.3.2. Kraaijeveld (C-72/95) ÇED Yükümlülüğünün Geniş Yorumu.....	36
2.3.3. Janecek (C-237/07) Hava Kalitesi Standartları ve Bireyin Talep Hakkı.....	37

BÖLÜM 3:TÜRK YARGISINDA ÇEVRE HAKKININ İÇTİHATLAR BAKIMINDAN YORUMLANMASI VE ÇEVRE HAKKINA YÖNELİK KARARLARIN İNCELEMESİ.....	38
1. Türk Yargısında Çevre Hakkının Genel Yorumlanması.....	38
2. AB Çevre Politikalarının Türk Hukukuna Yansımaları	40
2.1. AB Çevre Politikalarının Türk Yargısına Dolaylı Etkisi.....	40
2.2. Türk Çevre Mevzuatında AB Uyum Süreci	43
2.2.3 Türk Çevresel Sorumluluk Rejiminin AB Modeliyle Karşılaştırılması.....	43
3. Türk Yargısında Çevre Hakkına İlişkin Temel Kararların Analizi	44
3.1 Ceza Davaları Bakımından Kararların İncelenmesi	44
3.2 Anayasa Mahkemesi Kararlarının İncelenmesi	47
3.3 Kararların Genel Yorumlanması	49
4. Türk İctihadının Uluslararası Standartlarla Uyumu ve Ayrıldığı Noktalar	50
4.1 Uluslararası Standartlarla Uyumlu Yönler	50
4.2 Uluslararası Standartlardan Ayrışan ve Geride Kalan Yönler	51
4.3. Türk Yargısının Kendine Özgü Katkısı.....	51
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	52
KAYNAKÇA.....	59

ÖZET

Bu Tez, tek başına çevrenin korunmasının genel önemini ortaya koymaktan ziyade, çevre kavramına hukuk düzeni tarafından teorik ve pratik düzeyde değerin verildiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda çevre hakkının hukuki temelleri, uluslararası standartlar ve yargısal içtihatlar ışığında değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışma, Çevre kavramı ve çevre hakkının hukuki temelleri, mukayeseli hukukta özellikle AB çevre politikaları, AIHM ve ABAD içtihatları ile Türk hukukuna yansımaları ve son olarak Türk yargı kararlarının (ceza yargısı ve Anayasa Mahkemesi kararları) analizi çerçevesinde şekillendirilmiştir. Böylece çevre hakkının hem evrensel hem de ulusal düzeyde nasıl korunduğu bütüncül olarak ele alınmıştır. Çalışmada normatif hukuk analizi ile yargı kararlarının incelenmesine dayalı nitel bir yöntem benimsenmiştir. Teorik çerçeve, uluslararası sözleşmeler, AB çevre politikaları ve anayasal düzenlemeler üzerinden kurulmuş; bu çerçevenin pratikteki karşılığı ise uluslararası ve ulusal yargı kararları aracılığıyla değerlendirilmiştir.

ANAHTAR KELİMELEER: Çevre Hukuku, AB Çevre Politikaları, Mukayeseli Çevre Hukuku, Çevrenin Korunması, Çevre Hukuku Yargı Kararları, Çevre Korunmasının Önemi, AIHM Kararları, ABAD Kararları

ABSTRACT

This thesis aims not to demonstrate the general importance of environmental protection, but rather to analyse the value attributed to the concept of the environment by the legal order at both theoretical and practical levels. In this context, it seeks to examine the legal foundations of the right to environment in the light of international standards and judicial case law. The thesis is structured around the legal foundations of the concept of the environment and the right to environment, the analysis of environmental policies in comparative law particularly European Union environmental policies the case law of the European Court of Human Rights and the Court of Justice of the European Union and their reflections in Turkish law, and finally the examination of Turkish judicial decisions, including criminal court judgments and Constitutional Court decisions. In this way, the protection of the right to environment is addressed in a holistic manner at both universal and national levels.

The thesis adopts a qualitative method based on normative legal analysis and the examination of judicial decisions. The theoretical framework is established through international conventions, European Union environmental policies and constitutional regulations, while its practical dimension is evaluated through international and national case law.

Keywords: Environmental Law, EU Environmental Policies, Comparative Environmental Law, Protection of the Environment, Environmental Law Judicial Decisions, Importance of Environmental Protection, ECHR Case Law, CJEU Case L

BÖLÜM I: ÇEVRE KAVRAMI, ÇEVRE HAKKI VE HUKUKİ TEMELLERİ

1. Çevre Kavramının Hukuki Çerçevesi

1.1. Çevrenin Hukuki Niteliği ve Tanımı

Çevre kavramının kapsamını incelediğimizde, bu kavramın hukuk düzeni içinde tanımladığımızda yalnızca doğal unsurların bütünü olarak değil, insanın yaşamını sürdürebilmesi için zorunlu olan tüm fiziksel, biyolojik, ekonomik ve kültürel koşulları da kapsayan normatif bir değer olarak görülmektedir. Bu bakımdan ele aldığımızda çevrenin, insan faaliyetlerinden bağımsız düşünölmeyecek bir yaşam alanı olduğu ve bu alanın korunmasının hem bireysel haklar hem de kamusal yarar açısından zorunluluk taşıdığı kabul edilmektedir.

Anayasa düzeyinde ise çevre, doğrudan korunması gereken bir hak alanı olarak tanımlandığı görölr. 1982 Anayasası'nın 56. maddesinde “herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu” düzenlenmiş; çevrenin geliştirilmesi, çevre sağlığının korunması ve kirlenmenin önlenmesi devlet ve bireyler için bir ödev hâline getirilmiştir ¹. Bu düzenlemeyle beraber çevrenin hukuki niteliğinin yalnızca doğal varlıkların korunmasına indirgenemeyeceğini, aynı zamanda kamusal yaşamın temelini oluşturan üstün bir değer niteliği taşıdığı görölmektedir.

Çevrenin hukuki niteliğini belirleyen bir diğer önemli unsur ise çevre zararlarının yalnızca ekolojik alanı değil, yaşam hakkı, özel hayatın korunması ve sağlıklı yaşam koşulları gibi temel hakları da doğrudan etkileyebilmesidir. Bu nedenle çevre, uluslararası belgelerde de insan hakları sistemiyle bağlantılı bir hukuki değer olarak konumlandırılmış durumdadır; Stockholm ve Rio bildirgelerinde çevre, insanın yaşamının ön koşulu olarak tanımlanmıştır ². Bu tanımlama ile beraber çevrenin korunması, devletlerin yükümlölükleri bakımından değerlendirdiğimizde, devletlerin insan yaşamına yönelik olan sorumlulukları kapsamına çevrenin korunması da dahil olmuştur.

¹ Av. Güneş GÜRSELER, Türkiye’de Çevre Hukuku (Türkiye Barolar Birliğı Dergisi, 1999, Sayı 3, s 1-28)

² İ. Güneş GÜRSELER, İnsan Hakları, Çevre, Anayasa (TBMM Dergisi, 2008, Sayı 75 Sayfa 47)

Çevre hukukunun kapsamı doğal çevre ile sınırlı olmadığını söyleyebiliriz; Bunun temel nedeni, çevreyi oluşturan unsurlar arasındaki karşılıklı bağımlılık ilişkisinin bulunuyor olmasıdır. Modern yaklaşımda çevre; doğal, yapay ve kültürel unsurlardan oluşan, dinamik ve bütüncül bir sistem niteliği taşımaktadır. Toprak, hava, su ve bitkiler dışında yerleşim alanları ve insanların hareketleri ile şekillenen mekânsal yapılar da çevre tanımının içinde yer almaktadır.

Çevrenin bir hukuki değer olarak kabul edilmesi, çevre yararının bireysel çıkarların üzerinde tutulmasını da mümkün kılmaktadır. Anayasal ve yasal düzeyde çevreye verilmiş olan bu koruma, kimi durumlarda ise ekonomik özgürlükler veya mülkiyet hakkı gibi alanlarda da sınırlamalara hukuki dayanak oluşturabilmektedir³. Bu durumun hukuki meşruiyetinin temeli, çevrenin toplumun ortak yararına hizmet eden üstün bir menfaat olduğu; bu nedenle çevresel menfaatlerin bireysel menfaatler karşısında dengelenmesi gerektiğini görüşüne ulaşılmıştır.

Çevrenin korunmasına ilişkin kuralların farklı hukuk dallarının ortak etkisiyle şekillendiği de görülmektedir. Çevre idare hukuku, çevre ceza hukuku ve anayasal çevre düzenlemeleri birlikte işleyen bir koruma sistemine dönüşmüş ve çevreye karşı işlenen fiillerin belirli hâllerde idari yaptırımların yanı sıra cezai yaptırımlarla da karşılanabileceği kabul edilmiştir. Bu durum, çevrenin hem bireyleri hem de toplumu ilgilendiren kolektif bir hukuki değer olarak nitelendirildiğini göstermiştir ve bu yaklaşım ile çevrenin korunması teorik olarak sağlanırken pratikte de korunmasının meşruiyetinin temeli sağlanmıştır

Bu çerçevede çevrenin hukuki niteliğinin, yalnızca ekolojik bileşenlerin korunmasına yönelik dar bir anlayışla belirlenmediği; aksine çevrenin insan yaşamını, toplumsal düzeni ve gelecek kuşakların varlığını güvence altına alan çok katmanlı bir hukuki değer olarak yapılandırıldığı görülmektedir. Bu nedenle çevre, modern hukuk sistemlerinde hem bireysel hakların gerçekleşmesini mümkün kılan hem de kamusal yararın korunmasını sağlayan üstün bir hukuki değer niteliği taşımakta; çevrenin tanımı ise bu geniş koruma amacına bağlı olarak sürekli gelişen ve kendini yenileyen bir normatif içerik olmuştur.

2. Çevreyi Bir Hak Olarak Ele Alma (Çevre Hakkı)

Çevre hakkının bir yetki değil, bir hak olarak ele alınmasının temel nedeni, bu hakkın insana devlet tarafından tanınmış bir imtiyazdan ziyade, insanın varoluşundan kaynaklanan doğal bir hak niteliği taşımasıdır. Diğer birçok temel hakta olduğu gibi çevre hakkı da bireye sonradan verilen veya devletin takdirine bağlı olarak tanınan bir menfaat değildir; aksine insanın sağlıklı, güvenli ve onuruna uygun bir yaşam sürebilmesi için doğuştan sahip olması gereken bir haktır. Sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama imkânı, insanın biyolojik ve sosyal varlığını sürdürebilmesinin ön koşulu olup, bu yönüyle yaşam hakkı ve sağlık hakkı ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle çevre hakkı, kaynağını pozitif hukuk düzenlemelerinden değil, insan olmanın doğal sonucundan alan temel bir hak olarak değerlendirilmelidir.

Bu çerçevede çevre hakkının varlığı, devlete yeni bir hak tanımamakta; aksine devlete, bu hakkı korumak ve güvence altına almak amacıyla belirli yetkiler yüklemektedir. Devletin çevreye ilişkin düzenleme yapma, denetim gerçekleştirme ve yaptırım uygulama yetkileri, kendi başına birer hak değildir; bunlar, bireyin sahip olduğu çevre hakkının korunmasına hizmet eden araçsal yetkilerdir. Başka bir ifadeyle çevre hakkı bireye aittir, devlete düşen ise bu hakkın ihlal edilmesini önlemek ve gerçekleştiği durumlarda etkili biçimde müdahale etmektir. Bu ayrım, çevre hukukunun hak temelli niteliğini ortaya koymak açısından önemlidir; zira çevrenin korunmasını yalnızca idari bir yetki alanı olarak görmek, çevre hakkını özünden kopararak devlet merkezli bir yaklaşımı güçlendirme riskini taşır. Oysa çevreyi bir hak olarak ele almak, hukuki korumanın merkezine bireyi yerleştirir ve devletin tüm çevresel müdahalelerini bu hakla uyumlu olma şartına bağlar.

2.1 Çevre Hakkının Doğuşu ve Hak Niteliği

Çevre hakkının ortaya çıkışı, insan hakları fikrinin tarihsel gelişiminde oldukça geç bir döneme denk düşmektedir. Çevre sorunlarının 20. yüzyılın ortalarına kadar ulusal hukukta ya da uluslararası belgelerde açık biçimde yer almamasının temel nedeni, çevre kavramının uzun süre ekonomik kalkınma hedefleri karşısında ikincil bir unsur olarak değerlendirilmesidir.

³ Muhammed Yunus BİLGİLİ, Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı (Çankırı, Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020 s. 563-584)

Nitekim Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin ilk insan hakları belgelerinde çevreye ilişkin herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiş olması, çevre hakkının başlangıçta insan hakları paradigmasının bir parçası olarak görülmediğini göstermektedir.

Çevre hakkının hukuki nitelik kazanması, çevresel sorunların küresel ölçekte etkiler yarattığının ve çevrenin yalnızca doğal bir alan değil, aynı zamanda insan yaşamının maddi temeli olduğunun anlaşılmasıyla mümkün olmuştur. Bu dönüşümün uluslararası düzeydeki ilk güçlü adımı, 1972 Stockholm Bildirgesi ile atılmıştır. Bildirge ile çevreyi ilk kez uluslararası insan hakları söyleminin içine dahil eden bir zemin hazırlanmıştır⁴

Bu dönemden sonra çevre hakkının yalnızca maddi koşulları güvence altına alan bir hak olmadığı, aynı zamanda gelecek kuşakların haklarını da kapsayan kuşaklar arası bir koruma rejimi yarattığı kabul edilmiştir⁵ Böylece çevre hakkı, üçüncü kuşak insan hakları listesinde yer almıştır ve bireysel hak formundan çıkarak gelecek kuşakları da içine dahil eden bir insan hakkı niteliği kazanmıştır.

Çevre hakkının hak niteliği kazanmasında yargısal içtihadın oynadığı rol de özellikle dikkat çekicidir. Çevre hakkının doğrudan tanınmadığı hukuk sistemlerinde dahi yüksek mahkemelerin çevresel zararları yaşam hakkı, mülkiyet hakkı veya özel hayata saygı hakkı bağlamında değerlendirdiği ve çevresel risklerin insan hakları ihlali teşkil edebileceğini kabul ettiği görülmektedir. Özellikle anayasa mahkemelerinin çevre hakkına ilişkin değerlendirmelerinde, çevreyi korumanın devlet için nesnel bir yükümlülük oluşturduğu ve bu yükümlülüğün bireyler açısından doğrudan hak doğurduğu yönünde yorumlara yer verildiği belirtilmektedir⁶

Çevre hakkının hak niteliği, yalnızca bireysel talepleri değil, toplumsal ve kuşaklar arası dayanışmayı da kapsamaktadır. Bu nedenle çevre hakkı, klasik hak kategorilerinin sınırlarını aşan “çok boyutlu” bir hak olarak değerlendirilmektedir.

⁴ Muhammed Yunus BİLGİLİ, Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı (Çankırı, Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020 s. 563-584)

⁵ İ. Güneş GÜRSELER, İnsan Hakları, Çevre, Anayasa (TBMM Dergisi, 2008, Sayı 75 s 52-54)

⁶ Yasemin Semiz, Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi (Ankara, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, Cilt 4, Sayı 2, s. 9-46)

Bu çok katmanlı yapı, çevre hakkını modern insan hakları sisteminin hem içerik hem de işlev bakımından en geniş kapsamlı haklarından biri haline geldiği görülmüştür. Sonuç olarak genel anlamda çevre hakkı, uluslararası belgelerle başlamış, anayasal düzenlemelerle güçlenmiş ve yargı içtihadıyla somutlaşmış bir hak niteliği kazanmıştır.

2.2 Üçüncü Kuşak Haklar Bağlamında Çevre Hakkı

Üçüncü kuşak haklar, klasik insan haklarının bireysel yapısını aşan ve toplumsal, kolektif ve küresel nitelik taşıyan haklar olarak tanımlanabilmektedir. Çevre hakkının bu hak kategorisi içinde değerlendirilmesinin en temel nedeni, çevresel değerlerin yalnızca bugünkü bireylerin değil, aynı zamanda gelecek kuşakların da ortak menfaatini ilgilendirmesidir. Üçüncü kuşak haklar kapsamında çevre, bireyin değil insanlığın ortak varlığı olarak görülmekte; bu nedenle çevrenin korunması yalnızca mevcut kuşaklara yönelik bir ödev değil, aynı zamanda geleceğin koşullarını belirleyen kuşaklar arası bir sorumluluk alanı oluşturarak daha kapsamlı çalışmalar ve düzenlemelere gereksinim duyulmuştur.

Kuşaklar arası sorumluluğun çevre hakkının özünü nasıl şekillendirdiği, çevre hakkının yalnızca mevcut çevresel koşulların korunmasını değil, aynı zamanda gelecek kuşaklara yaşamı sürdürebilecek bir çevresel temel bırakılmasını zorunlu kılmasıyla açıklanmaktadır. Ayrıca, çevresel düzenlemeler gelecekte ortaya çıkabilecek riskleri önlemek amacıyla bugünden oluşturulması gereken sürdürülebilir bir güvenlik alanı olarak tanımlanabilmektedir⁷. Bu durum her ne kadar gelecek koşullarının sürekli değişiyor olması sebebi ile her zaman mümkün olmayacağı düşünülse de tahmin raporları ile oluşabilecek risklerin minimuma indirilmesi önemli olacaktır. Bu bakış uygulama ile çevre hakkı, üçüncü kuşak hakların karakteristik özelliği olan dayanışma ilkesine dayalı bir koruma modeli ortaya koymaktadır ve gelecekte oluşabilecek tüm riskleri de içine alan bir koruma mekanizması oluşturmayı zorunlu hale getirmiştir. Tüm bu sorumluluklar ise genel hatları ile devlete ileride değineceğimiz belli yükümlülükler ile verilmiştir.

⁷ Ümit GÜVEYİ, 1982 Anayasası Kapsamında Çevre Hakkının Karşılaştırmalı Kısa Bir Tahlili (İstanbul, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 2018, Cilt 24, Sayı 2 s 138-141)

Çevre hakkının gelecek kuşakları da kapsayan bu niteliği, ulusal ve uluslararası belgelerde giderek daha belirgin hale gelmiştir. Çevrenin korunmasına ilişkin birçok metinde de, çevresel kararların yalnızca mevcut koşulları değil, gelecek kuşakların yaşam standartlarını da etkilediği belirtilmiş; çevreyi koruma yükümlülüğünün gelecek nesillerin haklarını gözetme zorunluluğu içerdiği ifade edilmiştir⁸. Böylece çevre hakkı, zaman bakımından genişleyen bir hak niteliği kazanmış ve kuşaklar arası adalet ilkesiyle doğrudan bağlantılı bir içerik oluşturmuştur.

Bu çerçevede üçüncü kuşak haklar bağlamında çevre hakkı, sürdürülebilirlik ilkesinin hukuki bir gereklilik olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Sürdürülebilir çevresel yönetim, mevcut faaliyetlerin gelecek kuşakların ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan gerçekleştirilmesi zorunluluğunu içermektedir. Bu yaklaşım çevre hakkını yalnızca sonuç doğuran ihlallerle değil, geleceğe yönelik tehdit oluşturan risklerle birlikte ele alan bir hak alanı haline getirmiştir.

2.3 Çevre Hakkının Kapsamı ve Temel Unsurları

Çevre artık sadece “kirlilik” başlığı altında ele alınan teknik bir sorun değil; ekonomik model, kentleşme biçimi, enerji politikası ve hatta demokrasi kalitesini içine çeken bütüncül bir “**çevre sorunsalı**” haline gelmiştir. Su, hava ve toprak kirliliği; biyolojik çeşitliliğin azalması; küresel ısınma ve çevre felaketleri tek tek izole olgular değil, aynı ekosistemin farklı yerlerinde ortaya çıkan sonuçlardır⁹. Her ne kadar kavramların geniş yorumlanması hukuk yaklaşımların da her zaman tercih edilmede de çevre kavramı içinde barındırdığı çoklu hak kapsayan yapısı ile bu bakış açısını zorunlu hale getirmiştir. Bu nedenle çevre hukukunun koruduğu hukuki değer de dar anlamda “tabiata zarar vermeme” değil, en başından geniş anlam ile insanların ve diğer canlıların sürdürülebilir bir yaşam ortamına sahip olmasıdır. Türkiye’de bu değer sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkı ile formüle edilmiştir; bu şekilde hak hem bireysel menfaati hem de kolektif bir “ortak varlık” bilincini içermektedir.

⁸ Güney Dinç, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Çevre ve İnsan (Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, s 143)

⁹ Güney Dinç, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Çevre ve İnsan (Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, s 143)

Bu çerçevede çevre hukuku, **antroposentrik**, **ekosentrik** ve **karma** yaklaşımların bir arada kullanıldığı hibrit bir model üzerinde yükselir. Klasik antroposentrik anlayış, çevreyi insanın sağlığı ve refahı için korunan bir araç olarak görürken; ekosentrik yaklaşım, insanı da ekosistemin sıradan bir unsuru sayar ve çevresel varlıkların “kendi başına korunmaya değer” olduğunu savunur. Karma yaklaşım ise, pratik olarak yürütülen çoğu düzenlemede karşımıza çıkar: çevresel varlıklar, hem insan yaşamının maddi ve manevi temeli oldukları, hem de gelecek kuşakların temel varlık koşulunu oluşturdukları için korunuyor olarak yorumlanmaktadır.

Çevre hukukunun amacı yalnızca “mevcut durumu muhafaza” değildir; iyileştirme ve geliştirme boyutu da zorunludur. Anayasa m.56’daki devlet ve vatandaş ödevi, çevreyi sadece kirlenmeye karşı korumakla sınırlı değildir; çevreyi geliştirme ve çevre sağlığını koruma yükümlülüklerini de içerir. Ancak bu durumda, Anayasa m.65’teki “ekonomik kaynakların yeterliliği” sınırlaması, çevreyi ekonomik istikrar gerekçesiyle geri plana itebilecek bir “kaçış kapısı” da yaratır; bu da çevrenin hukuken tanınan değeri ile fiili koruma düzeyi arasında bir gerilim yaratmaktadır.

2.3.1 Sağlıklı ve Dengeli Çevrede Yaşama Hakkı

Sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkı, çevrenin insan için yalnızca dışsal bir ortam değil, “insanın varlığını sürdüğü temel yaşam zemini” olarak tanımlanmasıyla açıklanan, doğrudan insan yaşamının maddi ve manevi bütünlüğünü güvence altına alan bir haktır. Bu tanımlama, çevreyi yalnızca biyolojik bir ihtiyaç düzeyinden çıkararak, insanın fiziksel güvenliğinin ve toplumsal refahının kurucu unsuru haline getirir. Dolayısıyla çevreye yönelik her bozulma, hukuki açıdan bireyin yaşam hakkı ve kişisel bütünlüğüne yönelmiş dolaylı bir müdahale olarak nitelenebilir; bu da hakkın çevresel koruma ile insan hakları arasında köprü kuran karma bir yapı sergilediğini gösterir.

Tüm bu değerlerin korunması bakımından sağlıklı çevrede yaşama hakkı yalnızca kirlenmemiş bir ortamı değil, ekosistemin işleyiş bütünlüğünü koruyan bir çevresel rejim olarak ele almayı gerektirir; dolayısıyla devletin yalnız kirlenmeyi önlemesi değil, ekolojik dengeyi aktif biçimde gözetmesi beklenir. Böylece hak, çevreyi statik değil dinamik bir değer olarak ele alan sürdürülebilirlik anlayışıyla bütünlüştür.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında sağlıklı ve dengeli çevrede yaşama hakkı, hem insan onurunun korunması hem ekosistemin sürdürülebilirliğinin sağlanmasını hedef alarak oluşabilecek bütün hak ihlallerinde önüne geçecek önemli mekanizmaların hukuksal temelini oluşturmuştur. Çevresel düzenlemeler ve yargısal korumalar ise bu hakkın sadece teorik değil pratikte de etkili sonuçlar doğurabilmesi adına zorunlu uygulamalar olmuştur.

2.4 Devletin Çevre Hakkına İlişkin Yükümlülükleri

Çevre hakkı, yapısı gereği yalnızca bireylere tanınmış bir koruma alanı değil; esasen devlete yöneltilmiş çok katmanlı yükümlülükler bütünü olarak vardır. Daha önce değindiğimiz gibi Anayasa'nın 56. maddesi, “çevreyi korumak ve geliştirmek” görevini hem devlete hem vatandaşa yüklediği anlaşılrsa da, hukuken asıl sorumluluğun devlet üzerinde yoğunlaştığı açıktır; zira çevrenin korunması, ancak kamu gücünün düzenleme ve denetim mekanizmalarıyla sürdürülebilir bir etkiye kavuşabilmektedir¹¹.

Bu çerçevede devletin çevre hakkına ilişkin yükümlülükleri üç ana kategori altında toplanır ve bunları ele alacağız: Müdahaleden kaçınmayı içeren negatif yükümlülükler, koruma, düzenleme, denetim işlevlerini kapsayan pozitif yükümlülükler ve çevresel karar süreçlerinde şeffaflık ile katılımı gerektiren usuli yükümlülükler.

2.4.1 Negatif Yükümlülükler (Çevreye müdahaleden kaçınma)

Negatif yükümlülük, devletin çevreye doğrudan zarar verecek faaliyetlerden kaçınmasını ifade etmektedir. Devletin kamu yatırımları, altyapı projeleri veya enerji politikaları nedeniyle çevreyi doğrudan tahrip eden uygulamalara yönelmesi, çevre hakkının özüne müdahale niteliği taşır.

Görüldüğü üzere negatif yükümlülük, devletin yalnız “kirletmeme” ödevi değildir; aynı zamanda çevresel risk oluşturabilecek politikaları uygulamama yükümlülüğüdür.

¹⁰ Muhammed Yunus BİLGİLİ, Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı (Çankırı, Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020 s. 563-584)

¹¹ Prof. Dr. Emin MEMİŞ, Çevreyi Korumayı Amaçlayan Pozitif Hükümler ve Çevre İdare Hukukunu Oluşturan İlkeler (İstanbul, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, 2014, Cilt 1, Sayı 3 s 22-25)

Özellikle doğal kaynakların özelleştirilmesi, orman alanlarının tahsisi veya ekosistemi etkileyen maden ruhsatları gibi idari tasarruflarda, devletin çevreye zarar verebilecek faaliyetlere bizzat taraf olmaktan kaçınması gereği görülür

Negatif yükümlülük kapsamında devlet, yalnız kendi eylemleriyle değil, diğer özel aktörlerin faaliyetlerine izin vermek suretiyle de çevre hakkını ihlal edemez. Bu nedenle gerekli izin ve ruhsatların verilmesi aşamasında bilimsel raporların göz ardı edilmesi veya risk analizi yapılmadan yatırım onaylanması, yalnız idari kusur değildir aynı zamanda bu kapsamda çevresel bir hak ihlali olarak nitelendirilmelidir.

Buradan çıkan temel sonuç, çevre hakkı yalnız dış müdahalelere karşı korunan bir alan değildir; devletin bizzat fail olabileceği riskleri de sınırlayan anayasal bir güvence niteliğindedir. Bu nedenle negatif yükümlülük, çevre hakkının sadece pasif olarak korunmasını kapsayan yükümlülükler olarak değil, aktif biçimde korunan bir çekirdeği oluşturduğunu söyleyebiliriz.

2.4.2. Pozitif Yükümlülükler (Koruma, düzenleme, denetim)

Pozitif yükümlülük, devletin çevresel değerleri korumak için aktif eylemlerde bulunmasını gerektirir. Bu yükümlülük, çevrenin doğal süreçlerle kendi kendini koruma kapasitesinin artık yeterli olmadığı modern toplumlarda temel hukuki araç haline gelmiştir. Çevre, korunmadığı takdirde insan yaşamını sürdürme kapasitesini kaybedebilecek kırılgan bir ekosistemdir¹². Bu nedenle devlet, sadece zararı önlemekle yetinemez; ekosistemin iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve sürdürülebilir yönetimi için düzenleyici ve denetleyici mekanizmaları sürekli kılmak zorundadır.

Pozitif yükümlülüklerin ilk ayağı koruma ödevidir. Anayasa m.56'da devletin bu görevi düzenlenmiştir. "Koruma" çevresel değerlerin mevcut durumunu muhafaza etmeyi, "geliştirme" ise ekosistemin iyileştirilip gelecek kuşaklara daha güçlü aktarılmasını ifade eder. Bu nedenle pozitif yükümlülük yalnız pasif bir bekleme değil, çevresel kapasiteyi artırmaya yönelik önleyici ve onarıcı stratejiler geliştirme ödevidir. Çevre doğası bakımı ile canlı ve aktif korunmayı ve beslenmeyi gerektiren bir bütünü oluştur. Bu anlamda sadece mevcut durumun muhafazasını sağlayacak düzenleme ve koruma mekanizmaları, bu denli kapsamlı bir çevre tanımını gelecek kuşaklara kadar

korunmasını sağlayamayacağı aşîkardır. Bu nedenle çevreye yönelik yapılan her geliştirme bir külfet değil devletin koruma sorumluluğunun en önemli ödevidir.

İkinci olarak devletin düzenleme yükümlülüğü bulunmaktadır. Çevre hukukunun disiplinler arası niteliğı nedeniyle, devlet hem doğal kaynaklar üzerinde tasarrufu hem ekonomik faaliyetlerin çevresel etkilerini hem de toplumsal davranışların çevreye uyumunu belirleyen normatif bir çerçeve oluşturmakla yükümlüdür¹³. Bu çerçeve; standartlar, limit değerler, izin ruhsat sistemleri, çevresel kalite ölçütleri ve ekosistem tabanlı planlama süreçlerini kapsar. Bu analizlerin doğruluğı ve devamlılığının sağlanması devletin yapacağı tüm koruma davranışlarının verimliliğini ve gerçekliğini sağlayan en temel unsurlardır.

Pozitif yükümlülüğün en dinamik unsuru ise denetim ödevidir. İdarenin çevreyi koruma fonksiyonu, yalnız düzenleme yapmakla tamamlanmaz; bu düzenlemelerin etkin şekilde uygulanıp uygulanmadığını izlemek zorunludur. Yükümlülüğün bu boyutu, çevre denetimlerinin sürekliliğini, bağımsız teknik raporların alınmasını ve çevresel suçlara karşı yaptırımların etkili biçimde uygulanmasını gerektirir. Aksi durumda çevre gibi bir unsurun en önemli gerekliliğı olan sürdürülebilirliğine yönelik önemli ihlallere sebep olabilecektir.

Pozitif yükümlülük, aynı zamanda ceza hukukunun devreye girmesini de kapsar. Türk Ceza Kanunu'nun çevreyi kasten ve taksirle kirletme suçlarını düzenlemesi, çevre hakkının yalnız idari tedbirlerle değil, cezai yaptırımlarla da korunan bir değer olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda ceza hukuku, pozitif yükümlülüğün “caydırıcılık” işlevini yerine getirerek çevresel zarar riskini azaltma rolünü üstlenir¹⁴

¹² Yrd. Doç. Hakan OLGUN C Savcı Volkan Işık, Bir “İnsan Hakkı” Olarak “Çevre Hakkı” ve Türk Hukukundaki Yeri (Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 2017, Cilt:3, Sayı 1 s 18-20)

¹³ Prof. Dr. Emin MEMİŞ, Çevreyi Korumayı Amaçlayan Pozitif Hükümler ve Çevre İdare Hukukunu Oluşturan İlkeler (İstanbul, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, 2014, Cilt 1, Sayı 3 s 26-30)

¹⁴ Dr. Öğretim Üyesi Meral BALCI, Çevre Ceza Hukukunun İdari Bağlılığı (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basın, 2022 s 45-48)

Son olarak pozitif yükümlülük, uluslararası çevre hukukunun gerektirdiği standartların iç hukuka aktarılmasını da içerir. Stockholm, Rio ve Aarhus rejimleri, devletin çevreyi korumada aktif bir rol almasını temel alır¹⁵. Bu uluslararası normlar, Türkiye'nin ulusal çevre politikalarına yön veren bağlayıcı ilkeler haline gelmiştir. Her türlü riskin analizinin mümkün olmadığı durumlar bakımından gelişen teknolojileri takip etmek ve ilkelerin sadece kağıtsal olarak değil uygulanmış örnekleri gözeterek uluslararası örneklerin değerlendirilmesi bu kapsamda devlet sorumluluğuna girdiğini söyleyebiliriz.

Bu analizlerin tamamı gösterir ki pozitif yükümlülük, çevre hakkının gerçek anlamda işlerlik kazanmasını sağlayan dinamik mekanizmadır. Devlet hem düzenleme yapan hem uygulamayı izleyen hem de çevreyi yeniden üreten bir “ekolojik kamu otoritesi” olarak hareket etmek zorundadır.

2.4.3. Usulî Yükümlülükler

Çevre hakkının etkili şekilde kullanılabilmesi için devlet yalnız maddi koruma önlemleri almakla yetinemez; çevresel karar süreçlerinin şeffaf, katılıma açık ve denetlenebilir olmasını da sağlamak zorundadır. Bu çerçevede usulî yükümlülükler; çevresel bilgiye erişim, karar alma süreçlerine katılım ve idari yargısal başvuru yollarına erişimden oluşan bir temeldir. Uluslararası belgelerde, özellikle Aarhus yaklaşımında bu üç unsur çevre hakkının tamamlayıcı ayağı olarak kabul edilmektedir¹⁶.

Bu mekanizmalar çevre hakkının işleyebilmesi için vazgeçilmez olmakla birlikte, somut uygulama yolları bilgi açıklama yükümlülüğü, ÇED süreçlerindeki katılım, yürütmeyi durdurma ve diğer başvuru yolları idare hukuku ile doğrudan bağlantılıdır. Bu nedenle usulî yükümlülüklerin kapsamı ve idarenin bu alandaki yetki ve sorumlulukları, çalışmanın “*İdare Hukuku Kapsamında Çevre Hakkı ve Çevrenin Korunması*” başlığı altında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

¹⁵ Yrd. Doç. Dr. Jale ÇOKGEZEN, Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye (İstanbul, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2007, Cilt XXIII, Sayı 2 s 287-290)

¹⁶ Muhammed Yunus BİLGİLİ, Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı (Çankırı, Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020 s. 563-584)

3. Anayasa ve İdare Hukuku Kapsamında Çevre Hakkı ve Çevrenin Korunması

Çevre hakkının Anayasa ve idare hukuku kapsamında incelenmesi, çevresel korumanın yalnızca teknik bir yönetim faaliyeti değil, devletin varlık gerekçesiyle doğrudan bağlantılı meşru bir müdahale alanı olduğunu ortaya koymak bakımından önem taşımaktadır. Toplum sözleşmesine dayalı devlet teorisine göre bireyler, temel hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması karşılığında egemenlik yetkisinin kullanımını devlete devretmektedir (toplum sözleşmesi). Bu bağlamda devletin çevreyi koruma görevi, yalnızca kamusal yararı gerçekleştirme amacıyla değil, bireyin yaşamını, sağlığını ve maddi varlığını sürdürebileceği koşulları sağlama yükümlülüğünün doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çevresel korumanın anayasal zemine oturtulması, idarenin çevreye ilişkin müdahalelerinin keyfilikten uzaklaşmasını sağlayarak, bu müdahaleleri demokratik ve hukuki meşruiyetle donatmaktadır.

Bu meşruiyet ise pratikte, idare hukukuna özgü düzenleme, denetim ve yaptırım mekanizmaları aracılığıyla somutlaşmaktadır. Çevre hakkının yalnızca anayasal bir ilke olarak tanınması yeterli olmayıp, bu hakkın idari yaptırımlar yoluyla etkin biçimde korunması gerekmektedir. İdarenin çevreye ilişkin yetkileri, toplum sözleşmesi anlayışı çerçevesinde bireyin devlete devrettiği koruma beklentisinin bir yansımasıdır ve bu yetkilerin hukuki sınırları Anayasa tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle çevrenin korunmasının anayasa ve idare hukuku bütünlüğü içinde ele alınması hem çevresel müdahalelerin meşruiyetini sağlamakta hem de çevre hakkının soyut bir hedef olmaktan çıkıp yaptırımlarla desteklenen bağlayıcı bir hak alanına dönüşmesini mümkün kılmaktadır.

3.1. Anayasada Çevre Hakkının Dayanakları

Türkiye’de çevre hakkının anayasal düzeye taşınması 1982 Anayasası ile gerçekleşmiş ve çevre, ilk kez hem bireysel hem de kamusal çıkarları aynı anda bünyesinde barındıran bir anayasal değer olarak düzenlenmiştir¹⁷.

¹⁷ Yasemin Semiz, Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi (Ankara, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, Cilt 4, Sayı 2, s. 9-46)

Anayasal sistemde çevrenin korunması yalnızca doğal yaşam alanlarının korunmasını değil; aynı zamanda kamu düzeninin, toplumsal refahın ve yaşam hakkının maddi boyutunun güvence altına alınmasını ifade etmektedir. Bu nedenle çevre hakkı, Anayasa’da yalnızca m.56 ile sınırlı olmayıp; yaşam hakkı (m.17), mülkiyet hakkının sınırlanması (m.35), kamulaştırma rejimi (m.46), tabii servetler ve kaynakların korunması (m.168) ve orman rejimi (m.169) hükümlerinin tamamıyla birlikte sistematik bir bütün olarak yorumlanmaktadır.

Anayasada çevrenin korunmasına ilişkin bu geniş yelpaze, çevre hakkının klasik bir sosyal hak olmaktan ziyade, kamu hukukunun tüm alanlarını bağlayan yatay bir anayasal ilke haline geldiğini göstermektedir¹⁸. Bu görüş, çevre hakkının modern uluslararası çevre hukukunda üçüncü kuşak kolektif haklar arasında kabul edilmesiyle uyumlu olduğu şeklinde yorumlayabiliriz.

3.1.1. 1982 Anayasasının Kapsamı

Madde 56’nın birinci fıkrasında yer alan “herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir” hükmü, hakka evrensel nitelik kazandırmakta ve çevreyi yalnızca bireyin değil, toplumun tüm kesimlerinin ortak yaşam alanı olarak konumlandırmaktadır. Hakkın “herkes” ibaresiyle tanımlanması, yabancıları da kapsayan geniş bir statü hakkı doğurmakta ve çevre hakkını yalnızca vatandaşlık temelinde daraltan yaklaşımların önünü kapamaktadır. Bu anlamda çevre hakkı tüm vatandaşları ve yabancıları kapsayan temel bir hak olarak da anayasal anlamda yorumlanabilecektir.

3.1.2 Çevreyi Dolaylı Olarak Koruyan Anayasa Hükümleri

Çevre hakkının anayasal düzeyde korunması yalnızca Anayasa’nın 56. maddesiyle sınırlı değildir. Türk anayasal sisteminde çevre, çoğu zaman doğrudan adlandırılmaksızın, farklı temel hak ve ilkeler aracılığıyla dolaylı biçimde korunmaktadır. Bu durum, çevre hakkının normatif içeriğinin yalnızca açık bir hak tanımından değil, anayasal yorum yoluyla genişleyen ve yargısal uygulama içinde somutlaşan bir yapıdan beslendiğini göstermektedir. Dolayısıyla çevreyi dolaylı olarak koruyan anayasa hükümlerinin incelenmesi, çevre hukukunun teorik düzlemde pratik yargısal alana nasıl taşındığını anlamak bakımından özel bir önem taşır.

¹⁸ Doç. Dr. Selim KILIÇ C Doç. Dr. Nafiz Tok, Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına (Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 2014, Cilt:6, Sayı:3, s. 213-222)

Anayasa’da yer alan yaşam hakkı, sağlık hakkı, özel hayatın korunması, mülkiyet hakkı gibi hükümler, çevresel uyumsuzlıklarda yargı mercileri tarafından çevre lehine yorumlanarak uygulanmaktadır. Bu yorum süreci, anayasal normların soyut içeriğinin, çevresel etkiler karşısında yeniden anlamlandırılmasıyla gerçekleşmektedir. Özellikle Anayasa Mahkemesi ve idari yargı kararlarında, çevresel zararların bireyin yaşam koşulları üzerindeki etkisi dikkate alınarak, klasik hak kategorilerinin çevresel bir boyut kazandığı görülmektedir. Böylece çevre, yalnızca korunması gereken bir değer olarak değil, temel hakların kullanılabilirliğini doğrudan etkileyen bir unsur olarak ele alınmaktadır.

Bu bağlamda, çevreyi dolaylı olarak koruyan anayasa hükümleri, teorik anayasa bilgisinin ötesine geçerek iç hukukta fiilen işlev kazanan normlar hâline gelmektedir. Yargı kararları, bu hükümleri çevresel riskler, idarenin sorumluluğu ve kamu yararı kavramı ile değerlendirerek, çevre hukukunun anayasal temellerini güçlendirmektedir.

İnceleme konusu bu dolaylı koruma mekanizması, çevre hakkının yalnızca normatif bir ilke olmaktan çıkıp, yargısal denetim yoluyla somut sonuçlar doğuran bir anayasal güvenceye dönüşmesinin temelini oluşturmaktadır.

3.1.2.1 Yaşam Hakkı (m.17)

Anayasa’nın 17. maddesi ilk bakışta beden bütünlüğünü ve fiziksel yaşamı korur gibi görünse de çevresel koşullar dikkate alınmadan gerçek bir yaşam hakkından söz etmek mümkün değildir. Bu tespitin doğal sonucu, çevre politikalarının yalnızca doğa koruma tekniğı olarak değil, insan yaşamının sürdürülebilirliği bakımından da anayasal zorunluluk niteliğı taşımasıdır. Dolayısıyla m.17’nin çevre politikalarına yön veren gizli normatif bir çerçeve oluşturduğu, çevre müdahalelerinin doğrudan incelenmediğı davalarda bile m.17’nin arka planda işleyen anayasal ölçüt olarak kabul edilebilir.

3.1.2.2 Özel Hayatın Gizliliğı (m.20)

Özel hayatın korunması, çevresel etkilerle ilişkili olduğunda daha karmaşık bir yapıya bürünmektedir. Çünkü çevresel kirlilik çoğı zaman bireyin doğrudan karar veremediğı, dışsal bir müdahale niteliğı taşır ve kişinin konutundaki yaşam düzenini

bozan etkiler yaratır. Bu nedenle çevresel rahatsızlıkların özel hayat hakkını “dolaylı fakat güçlü” biçimde etkilediği kabul edilebilmektedir. Ayrıca, çevresel müdahalelerin yalnızca sağlık ve yaşam boyutunda değil, bireyin psikolojik ve sosyal bütünlüğü bakımından da anayasal değerlendirmeye tabi olduğunu söyleyebiliriz. Bu durum özellikle şehirleşme, sanayi bölgeleri ve madencilik faaliyetleri gibi alanlarda “çevresel özel hayat ihlali” olarak nitelendirilebilecek yeni bir anayasal tartışma alanı oluşturmuştur.

3.1.2.3 Kıyıların Korunması (m.43)

Kıyılar m.43 kapsamında doğrudan kamusal nitelikli alanlar olarak düzenlense de, bu düzenleme yalnızca mülkiyet rejimine ilişkin bir hüküm değildir. Kıyıların devletin hüküm ve tasarrufu altında tutulması, ekolojik dengeyi ve kamusal yararı koruma yönünde güçlü bir anayasal tercihtir.

Bu bakış açısı, kıyıların yalnızca toplumsal kullanım değil; temiz su, habitat bütünlüğü ve iklimsel döngü açısından ekosistemin devamı için gerekli olduğu fikrine dayanmaktadır. Böylece m.43, teknik anlamda alan yönetimi gibi görünse de aslında çevresel sürdürülebilirliği güvence altına alan önemli bir hüküm olarak yer aldığını söyleyebiliriz.

3.1.2.4 Ormanların Korunması (m.169)

Ormanların anayasal koruma altına alınması, çevre hukukunun en “sert” denetim alanlarından biridir. Madde, yalnızca koruma ödevi getirmez; aynı zamanda ormanların daraltılmasını ve amaç dışı kullanımını katı şekilde sınırlandırdığı görülmektedir.

Bu anlamda ormanların yalnızca doğal kaynak değil, kuşaklar arası çevresel adaletin ön koşulu olduğu vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, orman maddesinin çevre hakkının sert çekirdeği niteliğinde olduğunu gösterir. Ayrıca orman yangınlarından sonra alanın başka amaçla kullanılamaması hükmü, çevre koruma bakımından “geri dönüşsüzlük yasası” olarak adlandırılabilir nitelikte güçlü bir anayasal bariyer yaratır.

3.2.5. Toprak ve Tarımsal Alanların Korunmasına İlişkin Hükümler

Anayasa'nın 44. ve 45. maddeleri, toprak ve tarım alanlarının korunmasını sosyal devlet ilkesinin gereği olarak düzenler. Fakat bu düzenlemelerin asıl önemi, çevresel sürdürülebilirliğin tarımsal altyapıya bağlı olduğunun kabul edilmesidir. Toprak bütünlüğünün korunması yalnızca ekonomik bir amaç taşımamakta; su döngüsü, gıda güvenliği ve biyolojik çeşitlilik bakımından çevresel bir zorunluluk oluşturmaktadır. Bu maddelerin tamamı birlikte değerlendirildiğinde, çevrenin yalnızca doğal bir varlık değil; yaşam, sağlık, gıda güvenliği ve toplumsal düzenin bütününe etki eden bir anayasal değer olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

3.3. Anayasa Mahkemesi'nin Yaklaşımları

Çevre hakkına ilişkin Anayasa Mahkemesi yaklaşımının incelenmesi, çevrenin korunmasının sıradan bir idari faaliyet alanı değil, doğrudan anayasal bir değer olarak ele alınması nedeniyle önem taşımaktadır. Anayasal düzlemde yapılan değerlendirme, çevreyi yalnızca yasalarla düzenlenen bir kamu hizmeti konusu olmaktan çıkararak, devletin tüm organlarını bağlayan üstün bir normatif çerçeve içine yerleştirir. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi'nin çevre hakkını yorumlama biçimi, çevrenin korunmasına ilişkin yükümlülüklerin siyasal tercihlere veya idari takdire bırakılmasını engelleyen temel referans noktası hâline gelir. Anayasal yorum, çevre hakkını geçici politika hedeflerinden bağımsızlaştırarak, süreklilik taşıyan ve bağlayıcı bir koruma alanı yaratır. Bu nedenle Mahkeme'nin yaklaşımı, çevre hakkının hukuki niteliğinin ve hukuk sistemi içindeki konumunun belirlenmesi bakımından belirleyici olup, çevre korumasının en üst normatif seviyede nasıl anlaşıldığını ortaya koymaktadır.

3.3.1 Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Yaklaşımları

Anayasa Mahkemesi (AYM), çevre hakkını temel hak sisteminin hem maddi hem de usuli boyutlarını içerecek şekilde yorumlayan bütüncül bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu nedenle çevre hakkı, bireylerin yalnızca çevresel zararlardan korunmasını değil, devletin aktif şekilde çevresel riskleri önlemesini de gerekli kılan anayasal bir güvence olarak ele alınmaktadır.

Mahkemenin yaklaşımının dikkat çeken yönü, çevre hakkını bağımsız bir hak olarak isimlendirmese dahi, kararlarında çevreyi “hakları kullanılabilir kılan temel yaşam şartı” olarak kabul etmesidir¹⁹. Bu çerçevede çevrenin korunması, hem bireyin

sağlıklı yaşam hakkının hem de toplumun ortak varlığının korunmasıyla ilişkilendirilmektedir Mahkeme, çevresel bozulmanın bireyin bedensel ve ruhsal bütünlüğünü ihlal edebileceğini kabul ederek çevre hakkını doğrudan insan onuruyla bağlantılı bir anayasal değer olarak yorumlandığını görüyoruz.

3.3.2. Çevresel Yaşam Hakkı Yaklaşımı

AYM, çevre hakkını yaşam hakkının doğal bir uzantısı olarak ele alır ²⁰ Mahkeme, çevresel kirlenmenin veya ekosistemin bozulmasının, bireyin sağlıklı bir yaşam sürme koşullarını doğrudan etkilemesi nedeniyle yaşam hakkının maddi boyutunu ihlal edebileceğini kabul eder. Mahkeme'ye göre yaşam hakkı yalnızca “biyolojik olarak hayatta kalmayı” değil, çevresel koşulların insan sağlığını tehdit etmeyecek düzeyde tutulmasını da içerir. Bu nedenle çevresel tehlikeler, sadece ekolojik değil, aynı zamanda anayasal bir insan hakkı ihlali niteliği taşır.

3.3.3. Usuli Hakların Çevre Bağlamında Yorumu

Mahkeme'nin çevre hakkına ilişkin en modern katkısı, usuli hakları çevrenin korunmasının ayrılmaz parçası olarak yorumlamasıdır. Buna göre bilgiye erişim, katılım ve etkili başvuru yolları çevre hakkının gerçekleştirilebilirliği için zorunlu güvencelerdir.

AYM, bireylerin çevresel süreçlerden haberdar edilmemesini, bilimsel raporların açıklanmamasını, idarenin karar alma sürecinin kapalı yürütülmesini ve etkili bir başvuru yolu sunulmamasını başlı başına hak ihlali niteliğinde değerlendirir²¹

Mahkemenin bu yaklaşımı üç noktayı açıklar: Şeffaflık, çevre hakkının uygulanması için anayasal bir zorunluluktur. Katılım, idari bir tercih değil, çevresel kararların meşruiyet koşuludur. Etkili başvuru, çevresel zararlara karşı bireyin korunması için gerekli asgari anayasal garantidir.

¹⁹ Muhammed Yunus BİLGİLİ, Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı (Çankırı, Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020 s. 563-584)

²⁰ Av. Güneş GÜRSELER, Türkiye’de Çevre Hukuku (Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1999, Sayı 3 s.11-13)

²¹ Prof. Dr. Emin MEMİŞ, Çevreyi Korumayı Amaçlayan Pozitif Hükümler ve Çevre İdare Hukukunu Oluşturan İlkeler (İstanbul, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, 2014, Cilt 1, Sayı 3 s.31-34)

3.4.1 İdare Hukuku Açısından Çevre Hakkının Görünümü

Çevre hakkı daha önce de belirttiğimiz gibi idare hukuku bakımından iki yönlü bir nitelik taşır: bireyin korunmasını gerektiren sübjektif bir hak ve idarenin yerine getirmek zorunda olduğu objektif bir ödevdir.

Çevre hakkının bu kamusal görev niteliği, idarenin yalnız düzenleme yapmakla yetinmemesini, çevresel değerlerin korunması için gerekli idari süreçleri kurmasını, işletmesini ve denetlemesini zorunlu kılar. İdare hukukunun çevre hukuku bakımından yetkileri çevrenin korunmasının sürekli ve yeterli olabilmesi için gereklidir. Bu normatif yapının “çevresel değerleri güvence altına alan hukuksal düzenlemelerle çevre hukukunu doğurduğu” ifade edilmektedir. Bu nedenle çevre hakkı idarenin bütün işlem ve eylemlerine yön veren bir anayasal ilke niteliğindedir.

Uluslararası çevre hukukuna ilişkin ilkelerin iç hukuka yansımaları da idarenin yükümlülüklerini güçlendirmiştir. Bu ilişki, “uluslararası çevre hukukunun ulusal düzeyde hem yöntem hem de ilke bazında yönlendirici bir çerçeve oluşturduğu” şeklinde açıklanabilmektedir.²² Böylece sürdürülebilirlik, ihtiyat ve önleme ilkeleri idarenin karar alma süreçlerinde bağlayıcı hale gelmiş olur.

Bu çerçevede idare, çevre hakkını somutlaştıran çeşitli mekanizmalar oluşturur: ÇED, izin lisans sistemi, bilgiye erişim, katılım, idari başvuru ve idari yaptırımlar gibi araçlar çevre hakkının gerçek anlamda işleyebilmesini sağlayan uygulama alanlarıdır. Ayrıntılı açıklamalar izleyen bölümde ele alınacaktır.

3.4.2 İdari Uygulama Mekanizmaları ve Çevrenin Korunmasındaki Rolü

Çevre hakkının anayasal düzeyde güvence altına alınmış olması, bu hakkın kendiliğinden korunacağı anlamına gelmez; aksine daha önce belirttiğimiz gibi idarenin çevreyi koruma görevini somutlaştıran uygulama mekanizmaları aracılığıyla pratikte de uygulama imkanı sağlar. Bu durum, çevre hukuku altyapısının “yalnız teorik bir çerçeve olmadığı, idari uygulamalar sayesinde gerçek etkisini gösteren bir yönetim sistemi olduğu” şeklinde açıklanmaktadır. Bu nedenle idari çevre mekanizmaları, çevre hakkının yalnız tamamlayıcı unsurları değil, onun uygulama güvencesi ve işleyiş motoru niteliğindedir. Aşağıda idarenin çevre hakkını korumak için kullandığı başlıca araçlar tek tek incelenmektedir.

²² Yrd. Doç. Dr. Jale ÇOKGEZEN, Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye (İstanbul, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2007, Cilt XXIII, Sayı 2 s.291-294)

3.4.3. Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED)

Çevresel Etki Değerlendirmesi, idarenin çevreyi koruma yükümlülüğünü faaliyet öncesi aşamada yerine getirmesini sağlayan en temel mekanizmadır. ÇED'in işlevi, çevresel zararın ortaya çıkmadan önce öngörülmesini ve gerekli önlemlerin alınmasını zorunlu kılmasıdır. Bu yaklaşım önleme ilkesinin idari alandaki somut karşılığıdır.

ÇED aynı zamanda usulî çevre hakkı bakımından kritik öneme sahiptir. ÇED sürecinde halkın katılımı toplantıları, raporların kamuya açıklanması ve idareler arası koordinasyon yoluyla demokratik katılım sağlanır. Uluslararası belgelerde ise ÇED, çevresel bilgiye erişim ve şeffaflığın “çevre hakkının ilk usulî ayağı” olduğu vurgusuyla ilişkilendirilebilmektedir.

Çevresel bilginin saklanması çevre hakkını zedelediği şu ifadeyle açıklanabilir, Çevresel bilgilerin talep üzerine değil, risk içeren durumlarda kendiliğinden bilgilendirmesi modern çevre hukukunun gerekliliğidir²³. ÇED tam da bu gerekliliği karşılar. Dolayısıyla ÇED, çevre hakkının uygulanmasında en etkili önleyici araçtır. İdarenin bu mekanizmayı işletmesi yalnız çevresel korumayı değil, yargısal denetimde kamu yararının varlığını da güçlendirir. Bu nedenle ÇED hem oluşabilecek riskleri öngörürken aynı zamanda bu verileri kayıt altına alarak bilgileri şeffaflıkla kaydederek sadece oluşan bir riskin varlığında değil aynı zamanda bu verileri toplumda her zaman paylaşılması sorumluluğunu da yüklemektedir. bu gerekliliği karşılar. Dolayısıyla ÇED, çevre hakkının uygulanmasında en etkili önleyici araçtır. İdarenin bu mekanizmayı işletmesi yalnız çevresel korumayı değil, yargısal denetimde kamu yararının varlığını da güçlendirir. Bu nedenle ÇED hem oluşabilecek riskleri öngörürken aynı zamanda bu verileri kayıt altına alarak bilgileri şeffaflıkla kaydederek sadece oluşan bir riskin varlığında değil aynı zamanda bu verileri toplumda her zaman paylaşılması sorumluluğunu da yüklemektedir.

²³ Bahar Konuk SOMMER, Çevre ve İnsan Hakları İlişkisine Yeni Bir Yaklaşım: Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi'nin OC-23/17 Sayılı Tavsiye Görüşü (Malatya, İnönü Üniversitesi, 2020 s.22-25)

3.4.5. Çevresel İzin ve Lisans Sistemi

ÇED faaliyet öncesi koruma sağlarken, izin–lisans sistemi faaliyet başladıktan sonra çevre üzerindeki etkilerin kontrol altında tutulmasını sağlar. Bu sistem su, hava, toprak, gürültü, atık, kimyasal maddeler ve enerji üretimi gibi çevresel risk alanlarında idareye sürekli denetim yetkisi verir.

Çevre yönetiminde devlet denetimi, eğitim ve çevreyi koruyucu fiilî önlemlerin temel unsurlar olduğu görülür. İzin sistemi tam da bu işlevi yerine getirir. Teknik standartlar, emisyon sınırları, arıtma yükümlülükleri ve periyodik raporlama gibi araçlarla idare çevresel etkileri sürekli değerlendirir.

İzin mekanizması yalnız çevresel denetim işlevi görmez; aynı zamanda sürdürülebilirlik ilkesinin uygulanabilir hale gelmesini sağlar. AB çevre politikasında bu durum, çevresel politikanın “önleme, ihtiyat ve kirleten öder ilkeleri üzerine kurulu olduğu” şeklinde ifade edilmektedir²⁴ Bu nedenle çevresel izin, çevre hakkı bakımından stratejik öneme sahiptir: çevreyi kirlatme ihtimali taşıyan faaliyetleri hukuki sınırlar içine çeker ve çevresel riskleri teknik ölçütlere bağlar.

3.4.6. Çevresel Bilgiye Erişim

Çevre hakkının usulî temellerinden ilki çevresel bilgiye erişim hakkıdır. Ulusal düzeyde Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, ÇED Yönetmeliği ve çevre düzeni planları bu hakkın hukuki dayanaklarıdır. Şeffaflığın artması idari sürecin etkinliğini de yükseltir; zira denetim yalnız idareye değil kamuoyuna da açılmış olur.

3.4.7. Katılım Hakkı

Katılım hakkı, çevre yönetiminde demokrasinin somut karşılığıdır. Planlama süreçlerinde yapılan askı ilanları, halkın katılım toplantıları, kamu kurumlarının görüş bildirmesi ve itiraz hakkı, bireylerin çevresel kararlar üzerinde doğrudan etki kurmasını sağlar. Katılımın sağlanmaması ise insanın çevreyle kurduğu ilişkinin bütünsel niteliğinin göz ardı edilmesi olarak nitelendirilebilecektir. Bu eleştiri, katılım mekanizmalarının yalnız şekli değil, esastan uygulanması gerektiğini gösterir.

²⁴ Yrd. Doç. Dr. Jale ÇOKGEZEN, Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye (İstanbul, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2007, Cilt XXIII, Sayı 2 s.283-286)

3.4.8. İdari ve Yargısal Başvuru Mekanizmaları

Çevre zararlarının geri döndürülemez niteliği nedeniyle idari ve yargısal başvuru yolları çevre hakkının en hayati unsurudur. Bu nedenle yürütmeyi durdurma kararı çevre davalarında kritik bir koruma aracıdır. Ayrıca çevresel zarara uğrayan bireylerin tazminat talep etmesi, idarenin hizmet kusuru ve kusursuz sorumluluk ilkeleri çerçevesinde değerlendirilir. Bu başvuru mekanizmaları, çevre hakkının yalnız bireysel bir koruma aracı değil aynı zamanda kamu yararının sağlanması için zorunlu bir güvencesidir.

3.4.9. İdari Yaptırımlar ve Kamusal Müdahale

İdari yaptırımlar çevre hukukunun zorlayıcı gücünü oluşturur²⁵. Bu durum, çevreye verilecek zararların giderilmesi ve gerekli mali yükümlülüklerin belirlenmesinin çevre hukukunun konusunu oluşturur. İdari yaptırımların çevresel alanlarda geniş yer tutmasının nedeni, çevre suçlarının çoğunun idari düzenlemelere bağlı olmasıdır. Bu gerçek çevre suçlarında idari bağlılığın yapısal bir özellik olduğu şeklinde açıklanabilir²⁶. İdari yaptırımların meşruiyeti ise çevrenin kamusal niteliğinden kaynaklanır. Bu nedenle idarenin çevreyi koruma adına uyguladığı yaptırımlar, kamu yararının özünü oluşturur ve geleceği de güvence altına alan kamusal uygulamalar olarak değerlendirilir. Bu bakımdan idari yaptırımlar çevre hukukunun tamamlayıcı bir parçası olmanın ötesinde, çevresel korumanın en işlevsel unsurudur.

3.5. Çevre Kanunun Amacı ve Kapsamı

Kanunun amacı, çevre kirliliğinin önlenmesi, doğal kaynakların korunması ve çevrenin sürdürülebilir biçimde geliştirilmesidir. Bu yaklaşım, çevre sorunlarının çok boyutlu niteliği dikkate alınarak oluşturulmuş ve özellikle **önleme, ihtiyat, katılım ve kirleten öder** ilkeleri üzerinden sistematik hâle getirilmiştir

²⁵ Av. Güneş GÜRSELER, Türkiye’de Çevre Hukuku (Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 1999, Sayı 3 s. 17-19)

²⁶ Dr. Öğretim Üyesi Meral BALCI, Çevre Ceza Hukukunun İdari Bağlılığı (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basın, 2022 s.61-64)

3.5.1 Kanunun Temel İlkeleri

Çevre Kanunu'nun temel ilkeleri, kanunun uygulanmasında idarenin takdir yetkisini sınırlayan ve çevresel kararların hangi değerlendirme çerçevesi içinde alınacağını belirleyen normatif araçlardır. Bu ilkelerin tamamı, çevrenin korunmasını bir kamu hizmeti niteliğinde gören yaklaşımın iç hukuka olan yansımasıdır. İlkeler aynı zamanda çevre hakkının maddi boyutunun yanında usuli güvencelerini de belirleyen çifte fonksiyon taşır. Bu nedenle bu Kanun'daki ilke sistemi diğer çevre düzenlemelerinden farklı olarak, yalnızca düzenleme mantığını değil; çevresel yönetimin felsefi yönünü de şekillendiren bir çekirdek oluşturduğu söylenebilir. Bu yönden Çevre hukukun incelenmesinde çevre kanunun iç yapısının yorumlanması, konunun kavranması adına önemli bir nokta olarak yer almaktadır.

3.5.2 Önleme İlkesi

Önleme ilkesi çevre kanununda da üzerinde durulan ve çevre hukukunun merkezinde yer alan “koruyucu yönetim modeli”nin temelini oluşturur. İlke, çevresel bir zararın ortaya çıkması beklenmeden, potansiyel tehlikelerin kaynağında kontrol altına alınmasını zorunlu kılar. Bu yaklaşım, çevre sorunlarının sonuçlarının genellikle geri dönülmez olması nedeniyle iç hukukta geniş kabul görmüştür. Çevresel zararların ortaya çıktıktan sonra giderilmesi hem ekonomik hem ekolojik bakımdan daha maliyetli olduğundan, idareye riskler tespit edildiği anda müdahale etme yükümlülüğü yüklenmiştir²⁷

Önleme ilkesi yalnızca kirlетici faaliyetlere değil, planlama süreçlerine de yön verir. ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi) sistemi bu ilkenin pratik görünümüdür; bir faaliyetin çevresel etkileri proje başlamadan önce araştırılır ve çevresel zarar ihtimali varsa gerekli tedbirler alınmadıkça faaliyete izin verilmez²⁸. Bu nedenle önleme ilkesi, çevresel yönetimde hem “engelleyici” hem de “yönlendirici” işlev görür.

²⁷ Prof. Dr. Emin MEMİŞ, Çevreyi Korumayı Amaçlayan Pozitif Hükümler ve Çevre İdare Hukukunu Oluşturan İlkeler (İstanbul, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, 2014, Cilt 1, Sayı 3 s.12)

3.5.1 İhtiyat İlkesi

İhtiyat ilkesi, modern çevre hukukunun en tartışmalı fakat en etkili ilkelerinden biridir. Bilimsel belirsizlik durumunda çevresel riske karşı harekete geçmeyi zorunlu kılan bu ilke, potansiyel zarar tehlikesi mevcutsa kesin kanıt aranmadan idarenin müdahalesini gerektirir. Bu yönüyle önleme ilkesinden ayrılır; önleme ilkesi mevcut risklere yönelikken, ihtiyat ilkesi olasılık ve belirsizlik hâllerine yöneliktir.

Uluslararası çevre hukukunda yaygınlaşan bu ilke, iç hukukta özellikle kimyasal maddeler, atık yönetimi, biyoteknolojik ürünler ve büyük ölçekli projelerde kendini gösterir. İdare, bilimsel belirsizlik nedeniyle risk tespitinde zorlandığı her durumda faaliyet sahibinden güvenlik kanıtı istey²⁹ebilir. Bu durum, ispat yükünün idareden faaliyet sahibine geçtiğini gösteren modern bir çevresel sorumluluk anlayışıdır³⁰

3.5.2 . Kirleten Öder İlkesi

Kirleten öder ilkesi, çevresel yükümlülüklerin ekonomik temelini oluşturan en önemli ilkedir. Madde 3 kapsamında hukuki statüye kavuşan bu ilke, çevreye verilen zararın maliyetinin topluma değil, zarara neden olana yüklenmesini zorunlu kılar.

Bu yaklaşım iki düzeyde işler:

Kirlenmenin önlenmesi için alınacak tedbirlerin maliyeti kirleten tarafından karşılanır. Kirlenme gerçekleşiyse, giderme ve iyileştirme maliyetleri de kirleticiye yüklenir. Bu ilke, klasik sorumluluk hukukundaki “kusur” kavramına bağlı değildir; çevreyi kirleten, kusuru olmasa bile maliyetlere katlanmak zorunda kalabilir. Bu yönüyle “objektif sorumluluk” karakteri taşır. Aynı zamanda kirleten öder ilkesinin ekonomik fonksiyonu da vardır: kirletici maliyetleri üstlenmek zorunda kaldığı için daha temiz teknolojiye yönelir ve çevre dostu üretim teşvik edilir³¹

²⁸ Bahar Konuk SOMMER, Çevre ve İnsan Hakları İlişkisine Yeni Bir Yaklaşım:

Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi’nin OC-23/17

Sayıli Tavsiye Görüşü (Malatya, İnönü Üniversitesi, 2020 s. 24-26)

²⁹ Suheyli Alica, Çevre Denetiminde İdarenin Sorumluluğu (Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011 s.119-122)

³⁰ Suheyli Alica, a.g.m s.124

³¹ Dr. Öğretim Üyesi Meral BALCI, Çevre Ceza Hukukunun İdari Bağlılığı (İstanbul, İstanbul Üniversitesi Basın, 2022)

3.5.5. Katılım ve Şeffaflık İlkesi

Katılım ilkesi, çevresel kararların demokratik meşruiyetini artıran ve usuli çevre haklarını güçlendiren temel ilkedir. Çevresel bilgilere erişim, karar alma süreçlerine katılım ve çevresel işlemlere karşı yargısal başvuru hakkı bu ilkenin temel unsurlarıdır.

Bu ilkenin amacı, çevresel kararların kapalı kapılar ardında alınmasını engellemek ve çevreyi doğrudan etkileyecek işlemlerde toplumun aktif rol oynamasını sağlamaktır. Çevresel katılımın sağlanmadığı durumlarda kararların hem meşruiyeti hem de çevresel doğruluğu önemli ölçüde zayıflar³²

Katılım ilkesi özellikle ÇED süreçlerinde görünür hâle gelir: halkın bilgilendirilmesi, görüş alınması ve itiraz süreçleri çevresel yönetimin ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Bu yönüyle katılım ilkesi, çevre hakkının usulî boyutunun en önemli garantisidir.

3.5.6. Sürdürülebilirlik ve Ekosistem Bütünlüğü İlkesi

Her ne kadar Çevre Kanunu sürdürülebilir kalkınma ilkesini doğrudan isimlendirerek düzenlemese de, madde 3'te yer alan politika uyumu, kamu yararı ve doğal kaynakların rasyonel kullanımı ilkeleri, sürdürülebilirlik ilkesinin iç hukuktaki temel ifadesi niteliğindedir. Kanun, ekosistem bütünlüğünü korumayı amaçlayan hükümlere sahiptir ve kaynakların gelecek kuşaklara aktarılmasını hukuki bir yükümlülük olarak kabul eder, bu görüş çevreci dünya görüşü olarak çevre hukukunun aslında niteliksel olarak ne kadar kapsamlı olduğu gösterir.

Bu anlamda hem ekosistem dengesinin korunması sağlarken hem gelecekteki hem de var olan tüm insanların tüm menfaatleri ele alınarak çevre hukukun oluşturulmasının ve değerlendirilmesinin önemini vurgular.

³² Muhammed Yunus BİLGİLİ, Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı (Çankırı, Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020 s. 563-584

BÖLÜM 2

MUKAYESELİ HUKUKTA ÇEVRE HAKKI: AB ÇEVRE POLİTİKALARI, TÜRK HUKUKUNA YANSIMALAR VE KARAR İNCELEMELERİ

1. AB Çevre Politikasının Hukuki Temeli, Önemli İlkeleri ve Mevzuatsal Düzenlemeler

Türk çevre hukukunun mevcut yapısını ve gelişim yönünü doğru şekilde analiz edebilmek için, öncelikle Avrupa Birliği çevre politikasının temel taşlarını, hukuki dayanaklarını ve politika tasarımını şekillendiren ilkeleri ayrıntılı biçimde incelemek gerekmektedir. Çünkü Türkiye'nin çevre hukukundaki dönüşüm süreci, yalnızca ulusal mevzuatın kendi iç dinamikleriyle değil, AB'nin çevresel koruma alanında oluşturduğu normatif çerçeveye de yakından bağlantılıdır. AB çevre politikası; yüksek düzeyde çevre koruması, sürdürülebilirlik, önleme ve ihtiyat ilkeleri gibi, günümüz çevre hukukunun hem kavramsal hem de uygulamaya yönelik omurgasını oluşturan ilkeleri sistematik bir bütün içinde geliştirmiştir. Bu nedenle AB hukukunun çevresel temellerini incelemek, sadece bir mevzuat analizi yapmak anlamına gelmez; aynı zamanda çevre hakkının hangi değerler üzerine kurulduğunu, devletin çevresel yükümlülüklerinin nasıl şekillendiğini ve çevre karar alma süreçlerinin hangi demokratik ve bilimsel standartlara göre yürütülmesi gerektiğini anlamamıza yardımcı olur. Bu yapının bütünlüğünü kavramak, ilerleyen bölümlerde ele alacağımız Türk hukukundaki düzenlemelerin ve yargı içtihadının AB politikalarıyla hangi noktalarda örtüştüğünü, hangi noktalarda ayrıştığını veya hangi noktalarda gelişmeye ihtiyaç duyduğunu tespit etmemizi sağlayacaktır. Dolayısıyla bu bölüm, Türk çevre hukukunun AB perspektifiyle değerlendirilmesine zemin oluşturan hukuki ve ilkesel temelin kapsamlı şekilde yorumlanmasını amaçlamaktadır.

1.1 AB Çevre Politikasının Hukuksal Temeli

Avrupa Birliği'nin çevre politikasının hukuki temeli, başlangıçta kuruluş antlaşmalarında yer almamasına rağmen, çevresel zararların sınır aşan niteliği nedeniyle zaman içinde zorunlu olarak Birlik düzenleme alanına dâhil edilmiştir³³.

³³ Arif Yavuz, *Avrupa Birliği Çevre Hukuku*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2019, s. 45-47.

Bu durum, çevre korumanın ekonomik bütünleşmenin sürdürülebilirliği açısından vazgeçilmez bir önkoşul hâline geldiğini göstermektedir. AB'nin erken döneminde çevreye ilişkin yetkinin bulunmaması, çevrenin salt ulusal bir mesele gibi görülmesinden kaynaklanmış ancak özellikle 1970'lerde çevre kirliliğinin rekabeti bozucu ve sınır aşan etkileri fark edilince, Birliğin ekonomik işleyişinin çevre koruması olmaksızın sürdürülemeyeceği anlaşılmıştır.

Çevre politikasının hukuki temelleri günümüzde TFEU m.191–193 hükümlerinde sistematik olarak düzenlenmiştir ve bu maddeler Birliğe çevre alanında açık ve paylaşılmış bir yetki vermektedir. TFEU m.191'de çevre politikasının hedefleri arasında insan sağlığının korunması, doğal kaynakların akılcı kullanımı ve çevresel tehlikelerle mücadele yer almakta olup, bu düzenleme AB'nin çevreyi yalnızca ekolojik bir unsur değil aynı zamanda ekonomik bir parametre olarak gördüğünü göstermektedir³⁴. Bu geniş hedef seti, çevre politikası ile ekonomik özgürlükler arasındaki ilişkinin hiyerarşik değil, tamamlayıcı nitelikte kurulduğunu da ortaya koymaktadır. AB çevre hukuku yalnızca antlaşmalarla değil, AB Adalet Divanı'nın içtihadıyla da şekillenen çift katmanlı bir yapıya sahiptir. Divan, çevreyi birçok kararında Birliğin temel amaçlarından biri olarak yorumlamış ve çevre koruma amacıyla yapılan ulusal sınırlamaların iç pazar özgürlüklerine üstün gelebileceğini kabul etmiştir³⁶. Bu yaklaşım, antlaşma hükümlerinin çevre lehine teleolojik yorumla genişletilmesi sonucunu doğurmuş ve çevrenin Birlik düzeyinde yarı-anayasal bir değer olarak ele alınmasına zemin hazırlamıştır. Divan'ın bu yöndeki içtihadı, çevre politikasının ekonomik entegrasyon karşısında pasif bir konumda olmadığını; aksine ekonomik faaliyetlerin çevresel sürdürülebilirlik ile bağdaştırılması gerektiğini zorunlu kılan normatif bir çerçeve yarattığını göstermektedir.

Çevre politikasının hukuki temellerinden bir diğeri entegrasyon ilkesidir. TFEU m.11, çevrenin bütün Birlik politikalarına entegre edilmesi gerektiğini düzenleyerek çevre korumanın diğer politika alanlarının artık dışsal bir tamamlayıcısı değil, içsel bir unsuru hâline geldiğini ortaya koyar.

³⁴ Yrd. Doç. Dr. Jale ÇOKGEZEN, Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye (İstanbul, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2007, Cilt XXIII, Sayı 2)

³⁵ DR. Süheyla ALICA, Avrupa Birliğinde Çevresel Sorumluluk Alanında Yaşanan Gelişmeler (Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, 2009)

³⁶ Erkan DUYMAZ, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çevrenin Korunmasına Katkısı (İstanbul, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:47, 2012, s.121-160)

Bu ilke, AB çevre hukukunu yalnızca çevre mevzuatına bağlı dar bir alan olmaktan çıkarıp, Birliğin tüm faaliyetlerinin çevresel etkiler göz önüne alınarak yürütülmesini zorunlu kılan anayasal nitelikte bir gereklilik hâline getirmiştir. Bu nedenle çevre politikası, AB hukukunda dikey bir politika alanı olmaktan ziyade yatay bir anayasal ilke niteliği taşır.

AB çevre politikasının hukuki yapısını şekillendiren son unsur ise, çevresel zararların üye devlet uygulamalarındaki farklılık nedeniyle Birlik düzeyinde ortak bir sorumluluk rejimi oluşturulmasının zorunlu hâle gelmesidir³⁷. Çevresel zarar kavramının ülkeden ülkeye değişmesi hem çevre koruma düzeyinde hem de işletmeler arasındaki rekabet koşullarında eşitsizlik yaratmış; bu durum Birliğin çevreyi birlik çapında uyumlaştırılmış bir sorumluluk rejimi altında değerlendirmesini zorunlu kılmıştır. Bu yönüyle AB çevre hukukunun temelleri, yalnızca çevresel kaygılarla değil, ekonomik bütünlüğü koruma zorunluluğuyla da yakından bağlantılı olduğunu söyleyebiliriz.

1.2 AB Çevre Politikasının Temel İlkeleri

AB çevre politikası, bütünlük bir çevresel yönetim anlayışı üzerine kuruludur ve uluslararası çevre hukukunda gelişen ilkelerin büyük bölümünü iç hukuk düzeyinde bağlayıcı hale getiren ilk bölgesel düzenlemelerden biri olmuştur. AB'nin çevre yaklaşımının özünü oluşturan ilkeler arasında Türkiye iç hukukunda da bahsettiğimiz önleme, ihtiyat, kirleten öder, yüksek koruma düzeyi, sürdürülebilir kalkınma ve katılım ilkeleri yer alır.

Bu ilkeler, AB'nin çevre korumasını salt teknik bir düzenleme alanı olarak görmediğini; aksine, insan sağlığı, ekosistem bütünlüğü ve ekonomik düzenlemelerin birbirinden bağımsız değerlendirilemeyeceğini ortaya koyan bütüncül bir yaklaşımı yansıtır. Bu bütüncüllük, Stockholm Bildirgesi'nin devletlere yüklediği “geçmiş ve gelecek kuşaklar için çevrenin korunması sorumluluğu” ile de paralel bir yapı gösterir.

37 DR. Süheyla ALICA, Avrupa Birliğinde Çevresel Sorumluluk Alanında Yaşanan Gelişmeler (Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu,2009)

1.2.1 Önleme İlkesinin AB Boyutu

AB’de önleme ilkesi, çevresel zararın ortaya çıkmadan engellenmesini zorunlu bir hukuki standart haline getirir. AB içtihatlarında ve direktiflerinde bu ilke, özellikle çevresel risk taşıyan tüm faaliyetlerin ön değerlendirmeye tabi tutulması yükümlülüğü olarak somutlaşmıştır. Nitekim AB çevre politikalarında “zararın kaynağında önlenmesi” yaklaşımı, çevre yönetiminin tüm sektörlerde entegrasyonunu gerektiren yapısal bir ilke olarak kabul edilir.

Bu yaklaşım, mukayeseli olarak değerlendirildiğinde, Türk çevre hukukunda önleme ilkesinin görünümünden farklı olarak ön değerlendirme – izin – sürekli izleme üçlü mekanizmasıyla daha kurumsal bir hâle getirilmiştir. Böylece AB düzenlemeleri, idari önlemlerin yalnızca tehlike anında değil, faaliyet planlanırken başlaması gerektiğini kabul eden daha “erken müdahale” odaklı bir yapıya sahiptir.

1.2.2 İhtiyat İlkesinin AB İçtihatları ile Genişlemesi

AB hukukunda ihtiyat ilkesi, yalnızca çevre alanında değil, gıda güvenliği, halk sağlığı ve kimyasallar gibi alanlarda da uygulanan geniş kapsamlı bir ilkedir. Bilimsel belirsizlik durumunda kamu otoritesinin müdahale edebilmesine imkân veren bu ilke, AB Adalet Divanı içtihadıyla birlikte somut sınırlar kazanmıştır. Divan, özellikle bilimsel belirsizliğin tamamen ortadan kalkması beklenmeden düzenleyici önlemlerin alınmasını hukuken zorunlu kabul etmiştir³⁸

Bu noktada AB hukukunun özgünlüğü, belirsizlik hâlini başlı başına bir hukuki risk olarak tanımasıdır. Türk hukukunda ihtiyat ilkesi çoğunlukla çevre yönetimi teknik mevzuatında dolaylı olarak görünürken, AB ilkesi idarenin risk yönetimi kapasitesini doğrudan belirleyen bir normatif çerçeve oluşturur.

³⁸ Doç. Dr. Şafak KAYPAK, Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi (Muğla, Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013, Sayı 31, 17-34)

1.2.3. Kirleten Öder İlkesinin Ekonomik Entegrasyonla Birleşmesi

AB çevre politikası, kirleten öder ilkesini yalnızca hukuki sorumluluk ilkesi olarak değil, aynı zamanda piyasa düzenleyici bir araç olarak yapılandırmıştır³⁹ AB, çevresel maliyetlerin fiyat mekanizmasına dahil edilmesini ve kirletici faaliyetlerin ekonomik dezavantajla karşılanmasını zorunlu görür. Bu nedenle çevresel vergiler, emisyon ticaret sistemleri ve atık yönetimi ücretleri gibi araçlar, doğrudan bu ilkenin uygulanmasına dayanır.

Bu yönüyle AB modeli, Türk hukukundan farklı olarak kirleten öder ilkesine piyasayı dönüştürücü bir rol yükler. Ekonomik araçların çevre hukukuna sistematik biçimde entegre edilmesi, Türk sisteminde henüz aynı düzeyde kurumsallaşmamıştır.

1.2.4 Katılım, Bilgiye Erişim ve Usulî Çevre Haklarının AB Düzenlemelerindeki Ağırlığı

AB'nin çevre politikasında 1998 Aarhus Sözleşmesi'nin etkisi belirleyicidir. AB hukukunda çevresel bilgilere erişim, karar süreçlerine katılım ve yargısal başvuru hakkı, bireysel hak statüsünde değerlendirilir. AİHM'nin Taşkın kararında da benimsediği bu yaklaşım, çevresel süreçlerin demokratikleşmesini zorunlu kılar⁴⁰

Bu bağlamda AB düzenlemeleri, çevresel korumayı yalnızca maddi düzenleme alanı olmaktan çıkarıp usulî güvencelere dayalı hak merkezli bir yapıya dönüştürür. Bu yaklaşım, Türkiye'de giderek gelişen katılım mekanizmalarıyla paralel olmakla birlikte, AB'deki kurumsallaşma düzeyi itibarıyla daha kapsamlıdır.

1.2.5. AB Hukukunda Sürdürülebilirlik ve Entegrasyon İlkesi

AB hukukunda sürdürülebilirlik, yalnızca çevre politikasının bir unsuru değil, Birlik hukukunun genel ilkesi olarak kabul edilmiştir. AB Antlaşması'nın 11. maddesi uyarınca çevrenin korunması gereklilikleri tüm sektör politikalarına entegre edilmelidir. Böylece çevre koruması, ekonomi, enerji, tarım ve ulaşım politikalarından bağımsız bir alan olmaktan çıkar⁴¹

³⁹ Yrd. Doç. Dr. Jale ÇOKGEZEN, Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye (İstanbul, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2007, Cilt XXIII, Sayı 2)

⁴⁰ Güney Dinç, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan (Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, 143)

⁴¹ Yrd. Doç. Dr. Jale ÇOKGEZEN, Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye (İstanbul, Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, 2007, Cilt XXIII, Sayı

1.3. AB Çevre Mevzuatı ve Düzenlemeleri

AB çevre mevzuatı, erken dönem ekonomik bütünleşme önceliğinden zamanla uzaklaşarak çevreyi Birlik hukukunun bağımsız ve yetki devri yapılmış alanlarından biri haline getiren uzun bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm, özellikle 1987 Tek Avrupa Senedi ile çevrenin ilk kez AB'nin kurucu hukukunda yer almasıyla kurumsal bir nitelik kazanmış; devamında Maastricht, Amsterdam ve Lizbon Antlaşmaları ile çevre koruması hem Birlik hem de üye devletler açısından paylaşılan bir yetki alanına dönüşmüştür. Bu yetki yapısı AB çevre hukukunun diğer bölgesel çevre rejimlerinden ayrılan en belirgin özelliğidir.

AB çevre mevzuatının temelini oluşturan birincil hukuk, çevrenin korunmasını yalnızca sektörel bir alan olarak değil, tüm Birlik politikalarını bağlayan “yatay politika” niteliğinde tanımlar. Lizbon Antlaşması'nın 191. maddesinde yer alan çevre hedefleri çevrenin korunması, insan sağlığının güvence altına alınması, doğal kaynakların akılcı kullanımı, iklim değişikliği ile mücadele ve uluslararası iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesi AB'nin çevre düzenlemelerinin genel yönünü belirleyen normatif çerçeveyi oluşturur. Antlaşma, aynı zamanda AB'nin çevre eylemlerini ihtiyat ilkesi, önleyici tedbir ilkesi, kirleten öder ilkesi ve çevresel zararın kaynağında giderilmesi ilkesi ile doğrudan ilişkilendirir. Bu ilkelerin antlaşma seviyesinde yer alması, çevre politikalarının değişen siyasi iradeye veya ekonomik önceliklere bağlı olarak zayıflamasının önüne geçilmesi amacını taşır⁴²

AB çevre hukukunun ikinci bileşeni olan ikincil mevzuat, direktifler, tüzükler ve kararlar aracılığıyla çok geniş bir düzenleme alanı yaratmıştır. Bu düzenlemelerin en karakteristik özelliği, çevresel korumanın yalnızca asgari standartlarla sınırlı tutulmaması, aksine risk temelli ve ölçülebilir normlar içeren teknik uyumlaştırma sistemine dönüştürülmesidir.

⁴² Doç. Dr. Şafak KAYPAK, Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi (Muğla, Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2013, Sayı 31, 17-34)

AB çevre mevzuatının önemli bir kısmı insan sağlığı ile çevre arasındaki bağın güçlendirilmesine yöneliktir. Özellikle su ve hava kalitesi direktiflerinde görülen risk temelli parametre sistemi, bilimsel ölçüm standartlarına dayanarak çevresel yükümlülükleri somutlaştırır. Bu yaklaşımın temelinde, çevresel zararın yalnızca ekolojik değil, aynı zamanda toplumsal refahın doğrudan belirleyicisi olduğu kabulü bulunmaktadır. AİHM'in çevresel yaşam hakkına ilişkin kararlarında da benimsenen bu anlayış, çevreyi yalnızca bir kamu varlığı değil, bireyin korunması gereken yaşam koşullarının ayrılmaz bir parçası olarak görür⁴³

Mevzuatın dikkat çeken bir başka yönü, AB'nin çevre korumasını yalnızca üye devletlerle sınırlamayıp, ticaret politikaları, sınır ötesi kirlenme ve uluslararası işbirliği mekanizmaları üzerinden dış etki yaratacak şekilde kurgulamasıdır. Bu nedenle AB çevre düzenlemeleri, özellikle kimyasallar (REACH Tüzüğü), atık yönetimi, karbon piyasaları ve yenilenebilir enerji alanlarında uluslararası standart belirleyici konumuna gelmiştir. Nitekim AB çevre hukukunun bu dışa açılan niteliği, üye olmayan devletler üzerinde dahi dolaylı uyum baskısı yaratmakta⁴⁴

AB çevre mevzuatının kurumsallaşmasını sağlayan temel etkenlerden biri de yargısal denetimin geniş kapsamlılığıdır. AB Adalet Divanı, çevresel korumayı⁴⁵ Antlaşma ile getirilen temel ilkeler ışığında yorumlarken, üye devletlerin çevre standartlarını düşürmelerini kesin biçimde engelleyen “geri gidiş yasakları”na vurgu yapmaktadır. Bu yaklaşım, çevre hukukunu Birlik içinde yalnızca bağlayıcı değil aynı zamanda ileriye dönük olarak yükseltici bir normlar bütünü haline getirir

Genel olarak AB çevre mevzuatı, yüksek koruma düzeyi, bilimsel temelli karar alma, yatay entegrasyon, katılım ve şeffaflık ve ekosistem temelli yönetim ilkeleri üzerine kurulmuş gelişmiş bir çevresel yönetim modelidir. Türkiye açısından bu mevzuatın önemi, yalnızca uyum sürecinde iç hukuku şekillendirmesi değil; aynı zamanda çevre hakkını maddi ve usuli boyutlarıyla güçlendiren kapsamlı bir referans çerçevesi sunmasıdır.

⁴³ Doğa Derneği, AİHM Kararları Işığında Çevresel İnsan Hakları Bilgi Notu (Erişim adresi: <https://dogadernegi.org/wp-content/uploads/2023/06/aihm-kararlari-isiginda-cevresel-insan-haklari-.pdf>, 2023)

⁴⁴ Doğa Derneği, AİHM Kararları Işığında Çevresel İnsan Hakları Bilgi Notu (Erişim adresi: <https://dogadernegi.org/wp-content/uploads/2023/06/aihm-kararlari-isiginda-cevresel-insan-haklari-.pdf>, 2023)

⁴⁵ Muhammed Yunus BİLGİLİ, Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı (Çankırı, Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2020 s. 563-584)

1.4. AB’de Çevresel Sorumluluk ve Çevre Hakkı Yaklaşımı ile Direktiflerin İncelenmesi

AB’de çevresel sorumluluk rejimi, çevreyi yalnızca korunması gereken kamusal bir unsur olarak değil, bireyin yaşam koşullarının ayrılmaz bir unsuru olarak değerlendiren hak temelli bir yaklaşım üzerine kuruludur. Bu nedenle AB çevre hukuku, çevresel zarar kavramını klasik sorumluluk hukukundan farklı biçimde ele alır ve bireyin zarar görmesini beklemeksizin, ekosistemin zarar görmesini başlı başına hukuken korunması gereken bir menfaat olarak kabul eder.

AB çevre hukuku, çevresel hakları da benzer biçimde geniş bir usul ve güvence çerçevesinde yapılandırır. Aarhus Sözleşmesi’nin Birlik hukukuna dâhil edilmesiyle çevresel bilgilere erişim, çevresel karar süreçlerine katılım ve çevresel işlemlere karşı yargısal başvuru, AB vatandaşları için doğrudan kullanılabilir hak kategorisine dönüşmüştür. Bu durum, AB’de çevresel koruma ile demokratik yönetim arasında kurulan yapısal bağlantının göstergesidir ve çevresel hakların yalnızca maddi değil, aynı zamanda usulî niteliğini güçlendirmektedir.

Direktifler de bu hak yaklaşımını kurumsallaştıran araçlar olarak öne çıkar. CED Direktifi, proje aşamasında çevresel etkilerin değerlendirilmesini zorunlu kılarak çevresel süreci teknik bir rapordan ibaret olmaktan çıkarır ve toplumsal katılımın sağlanması gereken bir karar alma mekanizması hâline getirir. Endüstriyel Emisyonlar Direktifi ise çevresel sorumluluğu yalnızca “zarar sonrası” müdahale şeklinde değil, faaliyet süresince sürdürülen bir yükümlülük olarak düzenler. Bu yapı, AB’de sorumluluk rejiminin statik değil, süreç odaklı olduğunu gösterir.

2. AB Politikaları Kapsamında Çevre Hakkına İlişkin Uluslararası Kararların İncelenmesi

Hukuki bir konunun gerçek anlamda kavranabilmesi için yalnızca norm metinlerinin okunması değil, bu normların somut uyuşmazlıklara nasıl uygulandığının anlaşılmasıyla mümkündür. Bu nedenle karar incelemesi, özellikle çevre hukuku gibi çok katmanlı ve disiplinler arası niteliği ağır basan alanlarda, hukuki analizin en vazgeçilmez yöntemlerinden biridir. Kanun koyucu tarafından belirlenen ilke ve kurallar çoğu zaman soyut ve genel ifadeler içerir; bu ilkelerin sınırları, kapsamı ve pratikte nasıl yorumlandığı ise ancak mahkeme kararlarında görünür hâle gelir.

Yargısal içtihatlar, çevre hakkı gibi hem maddi hem de usulî boyutu olan haklar bakımından, devletin hangi durumlarda müdahale ettiği, hangi durumlarda koruma yükümlülüğünün doğduğu ve bireyin hangi koşullarda etkili başvuru hakkına sahip olduğu gibi temel soruların cevabını ortaya koyar.

Bunun yanında karar incelemesi, çevre hukukunun uluslararası boyutunu anlamak bakımından da kritik öneme sahiptir. AİHM ve ABAD gibi üst düzey yargı organlarının çevresel uyumsuzluklar karşısında geliştirdiği içtihatlar, hem devletlerin çevreye ilişkin pozitif yükümlülüklerini somutlaştırmakta hem de çevresel etkilerin insan haklarıyla bağlantısını açıklayan yeni standartlar üretmektedir. Bu içtihatların iç hukuka nasıl yansıdığını incelemek, yalnızca ulusal hukuk sisteminin gelişimini değil, aynı zamanda Türkiye'nin çevre politikalarında uluslararası standartlarla olan uyum düzeyini de objektif şekilde değerlendirmemize olanak sağlamaktadır. Bu nedenle teorikte uygun görülen düzenlemelerin pratikte nasıl sonuçlar doğurduğunu görmek ve yorumlayabilmek adına uluslararası kararların incelenmesi önemlidir.

2.1 AB Çevre Politikası Bağlamında ABAD ve AİHM'in Rolü ile Yaklaşımlarının Karşılaştırılması

AİHM'in çevreye yaklaşımı özünde insan hakları merkezlidir. Mahkeme, çevreyi bağımsız bir hak olarak tanımlamasa da, çevresel bozulmanın bireyin yaşamı ve özel hayatı üzerindeki etkilerini temel hakların kapsamına dâhil ederek çevreyi korumanın dolaylı fakat etkili bir yolunu oluşturmaktadır. Bu yaklaşım devletin yalnızca zararı önlemekle değil, çevresel riskler konusunda bireyi zamanında bilgilendirmek, etkili koruma tedbirleri almak ve başvuru mekanizmalarını erişilebilir kılmak gibi pozitif yükümlülüklerini de genişletir ⁴⁶ . AİHM'in çevre kararlarının belirleyici yönü, çevresel meseleleri teknik bir yönetim sorunu olmaktan çıkarıp, devletin aktif davranmasını zorunlu kılan bir insan hakları yükümlülüğüne dönüştürmesidir. Böylece çevre yalnızca korunması gereken bir kamusal değer değil, bireyin onurlu yaşam hakkının ayrılmaz parçası hâline gelir. Bu anlamda çevrenin korunması insan hakları korunması bakımından mahkemelerce ele alınmaktadır.

⁴⁶ Yasemin Semiz, Anayasa Mahkemesi'nin Çevre Hakkı Perspektifi (Ankara, Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi, 2014, Cilt 4, Sayı 2, s. 9-46)

ABAD'ın yaklaşımı ise insan odaklı değil, Birlik hukuku ve çevresel kamu yararı odaklıdır. Divan, çevreyi ekonomik serbestileri sınırlayabilecek derecede üstün kamu yararı olarak konumlandırır ve bunu yaparken Birlik düzeyinde çevresel standartların uyumlaştırılmasını zorunlu bir bütünleşme unsuru olarak yorumlar. ABAD'ın en belirgin katkısı, çevresel kavramları geniş yorumlayarak çevre korumasına ilişkin direktiflerin kapsamını fiilen genişletmesidir. Böylece üye devletlerin çevreyi koruma yükümlülüğü yalnızca kendi hukuk düzenlerinin sınırlarında değil, Birlik düzeyinde bağlayıcı bir nitelik kazanır. Divan'ın çevresel sorumluluk alanındaki yaklaşımı, kirletenin mali ve hukuki yükümlülüklerini geniş yorumlamasıyla, çevre korumasını piyasa işleyişinin doğal sınırı hâline getirir ⁴⁷.

Her iki mahkeme farklı hukuki altyapılara dayanmasına rağmen, çevreyi artık görsel veya ikincil bir kamusal değer olmaktan çıkarıp, hukuki düzenin merkezinde bir unsur olarak tanımlar. AİHM bunu insan haklarının kapsamını genişleterek gerçekleştirirken, ABAD Birlik düzeyinde çevreyi düzenleyici ve bağlayıcı bir politika alanı olarak kurar. Bu nedenle AİHM çevresel meseleleri bireyin korunması ekseninde değerlendirirken, ABAD çevreyi Birliğin hukuki ve ekonomik bütünlüğünün korunması bakımından zorunlu bir stratejik alan olarak görür. Sonuçta iki mahkemenin yaklaşımları birlikte değerlendirildiğinde, Avrupa çevre hukukunun hem hak temelli hem de politika temelli bir düzenleme üzerine kurulduğu görülür ve bu mimari çevrenin Avrupa hukuk düzeninde artık tali değil, kurucu bir değer olarak yer aldığını da gösterdiğini söyleyebiliriz.

2.2 AB Çevre Politikaları Kapsamında AİHM Karar İncelemeleri

AİHM kararlarının bu bölümde ele alınması, AB çevre politikalarının yalnızca kurumsal yapısını değil, insan hakları boyutundaki yansımalarını da anlamak bakımından zorunludur. AİHM'in çevresel meseleleri yaşam hakkı, özel hayata saygı hakkı, mülkiyet hakkı ve usul güvenceleri çerçevesinde ele alması, AB'nin çevre politikasındaki temel ilkeleri hak eksenli bir perspektifle yorumlayarak tamamlayıcı bir standart oluşturur.

⁴⁷ DR. Süheyla ALICA, Avrupa Birliğinde Çevresel Sorumluluk Alanında Yaşanan Gelişmeler (Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu, 2009

Dolayısıyla AİHM kararlarının incelenmesi, AB çevre politikasının “insan hakları sistemi içindeki karşılığını” görmemizi sağlayarak, çevre hakkının Avrupa düzeyinde nasıl geliştiğini ve devlete yüklenen maddi usulî yükümlülüklerin sınırlarını ortaya koyar. Bu nedenle AİHM içtihadı, AB çevre politikalarının pratik işleyişini değerlendiren bir dış kontrol mekanizması niteliği taşır ve Türk hukukunun AB standartları ile ne ölçüde örtüştüğünü analiz ederken vazgeçilmez bir referans noktasını oluşturur. Bu bölümde incelenecek AİHM kararları, yalnızca çevresel uyumsuzlukların çözümü açısından değil, aynı zamanda çevre hakkının Avrupa’daki normatif statüsünün anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.2.1 López Ostra v İspanya (1994) Çevresel Kirlilik ve Özel Hayatın Korunması

López Ostra davasında başvuru, evinin hemen yanında kurulan arıtma ve atık işleme tesisinden kaynaklanan ağır koku, gürültü ve gaz salınımı sebebiyle, konutunda oturamaz hale geldiğini ileri sürmüştür. Yerel makamlar, tesisi “kamu yararı” gerekçesiyle korumuş, uzun süre tesisi kapatmamış ve başvurucuyu etkili şekilde koruyan bir çözüm üretmemiştir. AİHM, AİHS m.8 kapsamında özel ve aile hayatına saygı hakkının ihlal edildiğine karar vererek, “ciddi çevresel kirliliğin”, somut sağlık zararı kanıtlanmasa bile, bireyin konutundan yararlanmasını ve günlük yaşamını katlanılamaz ölçüde zorlaştırması halinde m.8 ihlaline yol açabileceğini kabul etmiştir⁴⁸

Bu kararın AB çevre politikalarına yansımaları, özellikle iki düzeyde görülür. Birincisi, Mahkeme, devletin yalnızca pasif bir müdahale etmeme yükümlülüğü değil, çevresel kirliliği önlemek ve sınırlandırmak için aktif bir düzenleme ve denetim ödevi bulunduğunu vurgulamıştır.

Bu karar sonrasında, hem AB hem de ulusal düzeyde, atık yönetimi tesislerinin yer seçimi, ÇED süreçleri ve kentsel alanlarda çevresel yükün dağılımı gibi konularda, “insan odaklı” bir yaklaşımın güçlendiği görülmektedir. López Ostra, çevre sorunsalını doğrudan “konut ve özel hayat hakkı” ile ilişkilendirmesi bakımından çevresel insan hakları görüşünün başlangıç noktası olarak kabul edilmektedir⁴⁹

⁴⁸ *López Ostra v Spain* (16798/90, ECtHR, 9 December 1994) <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57905>.

⁴⁹ Güney Dinç, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Çevre ve İnsan (Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, s.143)

2.2.2. Guerra ve Diğerleri v İtalya (1998) Çevresel Riskler Karşısında Bilgiye Erişim

Guerra davasında başvuruçular, kimyasal gübre ve zehirli madde üreten bir fabrikanın etkilediği bir bölgede yaşamaktadır. Tesiste geçmişte ciddi kazalar meydana gelmiş ancak yetkili makamlar, fabrikanın faaliyetleri, olası kazalar ve acil durum planları hakkında bölge halkına sistematik bilgi vermemiştir. AİHM, AİHS m.8 kapsamında ihlal bularak, ağır sanayi faaliyetlerinden kaynaklanan ciddi riskler söz konusu olduğunda, devletin yalnızca kirliliği azaltma değil, risk hakkında zamanında ve yeterli bilgi verme yükümlülüğü bulunduğunu açıkça ifade etmektedir⁵⁰

Bu karar, AB çevre politikasında bilgiye erişim ve şeffaflık boyutunun güçlenmesine paraleldir. AİHM, Guerra kararında bu mantığı insan hakları olarak ele “bilgiye sahip olmadan riskle yaşamak zorunda bırakılmasını” özel hayatın korunmasıyla uyumlu olmadığına karar vermiştir. Guerra’nın önemli bir sonucu da çevresel bilgiye erişimin, klasik anlamda bağımsız bir “çevre hakkı” formülasyonuna gitmeden, m.8 kapsamında usuli bir insan hakkı olarak kabul edilmesidir⁵¹

2.2.3. Öneriyıldız v Türkiye (2004) Çevre Kaynaklı Tehlike ve Yaşam Hakkı

Öneriyıldız davasında, İstanbul’daki bir belediye çöplüğünde, yıllardır biriken metan gazının patlaması sonucu büyük bir heyelan meydana gelmiş gecekondü bölgesinde yaşayan çok sayıda kişi hayatını kaybetmiştir. Yerel makamların, çöplüğün tehlikeli olduğuna dair daha önce hazırlanmış teknik raporlara rağmen gerekli önlemleri almaması ve bölgeyi tahliye etmemesi, Mahkeme tarafından AİHS m.2 (yaşam hakkı) ve m.1 Ek Protokol (mülkiyet) kapsamında değerlendirilmiştir. AİHM, devletin yalnızca kasıtlı öldürmeden kaçınmakla yetinmediğini, öngörülebilir ve önlenabilir nitelikteki çevresel tehlikelere karşı koruyucu tedbir alma yükümlülüğü bulunduğunu da vurgulamıştır⁵²

⁵⁰ *Guerra and Others v Italy* (14967/89, ECtHR, 19 February 1998)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58135>.

⁵¹ Güney Dinç, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Çevre ve İnsan (Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, s.143)

⁵² *Öneriyıldız v Turkey* (48939/99, ECtHR Grand Chamber, 30 November 2004)
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67614>.

Bu karar, çevresel risklerin artık yalnızca “rahatsızlık” veya “yaşam kalitesi” sorunu değil, doğrudan yaşam hakkının konusu olduğunun gösteren bir karar olmuştur.

Öneryıldız ayrıca, çevresel felaket sonrası etkin soruşturma ve tazmin boyutunu da güçlendirir. Mahkeme, yalnızca patlamayı önlemeye yönelik tedbirlerin alınmaması değil, olay sonrasında sorumluların belirlenmemesi ve tazmin mekanizmalarının gecikmesi nedeniyle de ihlal tespit etmiştir. Bu açıdan bakıldığında, karar, AB çevre politikasındaki “çevresel sorumluluk” mantığıyla (kirlitenin sorumluluğu, zarar görenlerin korunması, idarenin gözetim ödevi) paralellik gösterir ve çevresel risk yönetimini, yaşam hakkı düzeyine taşıyan önemli bir işlev görür.

2.2.4. Fadeyeva v Rusya (2005) Uzun Süreli Sanayi Kirliliği ve Denge Testi

Fadeyeva davasında başvuru, ağır sanayi tesisi olan Severstal çelik fabrikasının hemen yakınındaki bir yerleşim bölgesinde yaşamaktadır. Fabrikanın hava emisyonları, ulusal standartların üzerinde çıkmakta; bölge, resmi olarak “sanayi sanitasyon” bölgesi ilan edilmiştir. Buna rağmen başvuru taşınmamakta ve devlet yetkilileri, ya fabrikanın emisyonlarını kabul edilebilir düzeye indirmemekte ya da başvurucuyu daha güvenli bir bölgeye yerleştirmemektedir. AİHM, AİHS m.8 ihlali tespit ederek, devletin, ekonomik çıkarlarla bireyin sağlıklı çevrede yaşama hakkı arasında adil dengeyi kuramadığını belirtmiştir⁵³

Mahkeme, bu davada, çevresel kirliliğin “mekânsal yoğunlaşması” ve bunun uzun dönemli etkisi üzerinde durur. Bir yandan fabrikanın bölgesel istihdam ve ekonomi bakımından önemini, diğer yandan başvurunun maruz kaldığı sürekli emisyon yükünü birlikte değerlendirir.

AB çevre politikasına yansıma bakımından, Fadeyeva kararı, bütünleşik kirlilik önleme ve kontrol yaklaşımıyla uyumludur. AB’nin endüstriyel emisyonlar rejimi, tesislerin yalnızca izin almış olmasını değil, en iyi mevcut tekniklerin kullanılması, emisyon sınırlarının sürekli izlenmesi ve kirliliğin yoğunlaştığı bölgelerde ek tedbirler alınmasını öngörür.

⁵³ *Fadeyeva v Russia* (55723/00, ECtHR, 9 June 2005) <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69016>.

Mahkeme, Fadeyeva’da benzer bir mantıkla, devletin hem tesis üzerindeki düzenleyici kontrolünü hem de etkilenen bireyin konut ve sağlık koşullarını birlikte incelemektedir.

Böylece, çevresel kirlilik sorununun çözümünü salt teknik mevzuata uyum tartışmasının ötesine taşıyıp, insan hakları düzeyinde “yaşamın kalitesi” ve “insan onuru” bakımından da ele alınması gerektiğini ve olası insan hakkı ihlallerine yönelik de sorumlu olduğunu göstermiştir⁵⁴

2.3 AB Çevre Politikaları Kapsamında ABAD Karar İncelemeleri

Daha önce vurguladığımız gibi AB çevre politikası, yalnızca çevresel hedefler belirleyen bir politika alanı değil, iç pazarın işleyişi ile çevre koruma arasında “yüksek düzeyli koruma” ilkesine dayalı denge kurmaya çalışan çok katmanlı bir yapıdır. Bu yapının somutlaşması ise büyük ölçüde ABAD kararlarıyla gerçekleşir; çünkü Mahkeme, çevre direktiflerinin kapsamını, devletlerin yükümlülüklerinin sınırlarını ve çevresel risk karşısında uygulanması gereken önlemlerin niteliğini belirleyen bağlayıcı yorumlar geliştirmektedir. Dolayısıyla ABAD kararlarının incelenmesi, AB çevre politikasının pratikte nasıl işlediğini, üye devletlerin hangi durumlarda sorumlu tutulduğunu, çevresel yükümlülüklerin ekonomik özgürlükler karşısında nasıl dengelendiğini ve çevre hakkının Avrupa Birliği hukukunda hangi statüye sahip olduğunu anlamak açısından vazgeçilmezdir. Bu nedenle, AB çevre politikasının Türk hukukuna etkisini doğru değerlendirebilmek için, ABAD’ın bu alandaki önemli kararlarının sistematik biçimde ele alınması hem teorik hem de uygulamaya yönelik zorunlu bir analiz adımı oluşturmaktadır.

⁵⁴ Güney Dinç, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne Göre Çevre ve İnsan (Ankara, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008, s.143)

2.3.1 Waddenzee (C-127/02) Korunan Alanlarda İhtiyat Temelli Koruma

Waddenzee davasında ABAD, Natura 2000 koruma alanında istiridye avcılığı faaliyetine yalnızca “zarar vermeyeceği bilimsel kesinlikte gösterilebildiğinde” izin verilebileceğini belirterek ihtiyat ilkesini AB çevre hukukunun merkezine yerleştirmiştir. Mahkeme, ekonomik faaliyetlerin geleneksel olması veya düşük etkili görülmesi nedeniyle koruma yükümlülüğünün daraltılamayacağını vurgulamış; şüphe hâlinde korumadan yana karar verilmesi gerektiğini kabul etmiştir. Bu yaklaşım, AB’nin yüksek çevre koruma seviyesi, biyolojik çeşitliliğin korunması ve ekosistem bütünlüğü politikalarıyla uyumludur. Ayrıca AİHM’in Fadeyeva ve López Ostra kararlarında geliştirdiği çevresel risklerde devletin aktif önlem alma yükümlülüğü ile paralellik göstermekte; çevresel tehlikelerin yalnızca rahatsızlık değil, insan yaşam kalitesini doğrudan etkileyen hukuki değerler olduğu kabul edilmektedir⁵⁵

2.3.2. Kraaijeveld (C-72/95) ÇED Yükümlülüğünün Geniş Yorumu

Kraaijeveld davasında ABAD, nehir seti projelerinin ÇED dışında bırakılmasını hukuka aykırı bularak, önleme ilkesi doğrultusunda ÇED’in yalnızca listelerde yer alan

projelerle sınırlı olmadığı; çevre üzerinde önemli etki yaratabilecek tüm projelere uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Böylece ÇED, AB çevre politikasında “zarar ortaya çıkmadan önce müdahale” stratejisinin temel aracı hâline gelmiştir. Mahkeme, üye devletlerin eşik değer veya ulusal liste teknikleriyle ÇED’den kaçınamayacağını ifade etmiş; çevresel etkilerin planlama aşamasında değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Bu yaklaşım, AİHM’in Guerra kararında vurgulanan çevresel risklere ilişkin bilgi sağlama ve şeffaflık ödevi ile birleşerek, çevre hakkının usulî koruma boyutunu güçlendirmiştir⁵⁶

⁵⁵ *Landelijke Vereniging tot Behoud van de Waddenzee and Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels v Staatssecretaris van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij* (Case C-127/02, ECLI:EU:C:2004:482, CJEU, 7 September 2004)

⁵⁶ *Aannemersbedrijf P Kraaijeveld BV and Others v Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland* (Case C-72/95, ECLI:EU:C:1996:404, CJEU, 24 October 1996)
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:61995CJ0072>.

2.3.3. Janecek (C-237/07) Hava Kalitesi Standartları ve Bireyin Talep Hakkı

Janecek davasında ABAD, hava kalitesi sınır değerlerinin sistematik olarak aşıldığı yerlerde bireylerin devletten etkili bir hava kalitesi planı hazırlanmasını talep etme hakkı bulunduğunu kabul etmiştir. Mahkeme, hava kalitesi direktiflerinin yalnızca politika hedefi değil, bireyleri koruyan bağlayıcı normlar olduğunu belirterek çevre korumasına “bireysel hak” perspektifi kazandırmıştır. Bu yaklaşım, AB çevre politikasının şeffaflık ve etkin koruma ilkeleriyle uyumlu olduğu gibi, AİHM’in Fadeyeva kararında kabul ettiği “kirliliğin özel hayat ve sağlık üzerindeki etkileri” anlayışıyla da kesişmektedir. Böylece hem ABAD hem AİHM, çevreyi yalnızca kamu yönetiminin takdir alanı olmaktan çıkarıp, bireyin doğrudan hak iddia edebildiği bir alan olarak konumlandırmıştır⁵⁷

⁵⁷ *Dieter Janecek v Freistaat Bayern* (Case C-237/07, ECLI:EU:C:2008:447, CJEU, 25 July 2008) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62007CJ023>

BÖLÜM 3

Türk Yargısında Çevre Hakkının İçtihatlar Bakımından Yorumlanması ve Çevre Hakkına Yönelik Kararların İncelemesi

1. Türk Yargısında Çevre Hakkının Genel Yorumlanması

1.1. Türk Yargısında Çevre Hakkının Hukuki Çerçevesi

Çalışmanın önceki bölümlerinde çevre hakkının anayasal temelleri, idare hukuku içindeki konumu ve çevre kanununda yer alan ilkeler normatif düzlemde ortaya konulmuştu. Bu bölümde ise odak, artık normların kendisinden çok, bu normların Türk yargısı tarafından nasıl okunduğu ve somut uyuşmazlıklarda nasıl uygulandığına kaymaktadır. Başka bir ifadeyle, çevre hakkının “kağıt üzerinde” tanınmış olması ile fiilen korunması arasındaki mesafe, yargısal içtihatlar üzerinden tartışılmaktadır. Bu genel çerçeve, Danıştay, Anayasa Mahkemesi ve derece mahkemelerinin çevre uyuşmazlıklarında benimsediği ortak dil ve yaklaşım kalıplarını tespit etmeyi amaçlar.

Türk yargısında çevreye ilişkin uyuşmazlıkların önemli bir kısmı idari yargı önüne iptal davası, tam yargı davası veya yürütmenin durdurulması talepleri şeklinde gelmektedir. Çoğu durumda çekişme, çevreyi etkileyen idari işlemler (ÇED olumlu kararları, maden ve enerji ruhsatları, imar planları, kıyı ve orman tahsisleri gibi) ile bireylerin sağlıklı çevrede yaşama, mülkiyet, mesken dokunulmazlığı veya geçim kaynaklarını koruma talepleri arasında ortaya çıkar. Mahkemeler bu davalarda, Anayasa’nın 56. maddesini artık yalnızca “sosyal hedef” niteliğinde programatik bir norm olarak değil, diğer temel haklar (yaşam hakkı, özel hayatın korunması, mülkiyet hakkı gibi) ile birlikte yorumlanan, yargısal denetimin ağırlığını artıran bir referans norm olarak kullanmaya başlamıştır. Bu eğilim, çevre hakkının yargı önünde “soyut politika hedefi” olmaktan çıkarak, içeriği yavaş yavaş doldurulan somut bir hakka dönüştüğünü göstermektedir.

Türk yargısının çevre hakkına yaklaşımında en önemli unsur AİHM içtihatlarının ve Avrupa çevre politikalar tartışmalarının iç hukukumuza olan dolaylı etkisidir.

Özellikle çevresel risklerin yaşam hakkı ve özel hayatla bağlantılı olarak ele alındığı kararlar, Danıştay ve Anayasa Mahkemesi'nin gerekçelerinde giderek daha görünür hale gelmiştir. Bu etkilenme tek yönlü bir “aktarma” şeklinde değildir; ulusal mahkemeler, AİHM kararlarında geliştirilen ölçütleri (örneğin öngörülebilir risklere karşı koruma yükümlülüğü, bilgiye erişimin ve katılımın usuli boyutu, kamu yararı ile bireysel çıkarlara adil denge) kendi iç hukuki bağlamına uyarlamaya çalışmaktadır. Bu uyarlama sürecinde çevre hakkı, hem sosyal devlet ilkesinin hem de hukuk devleti ilkesinin somutlaştığı bir kesişim noktasına yerleştirilmektedir.

Çevre uyumsuzluklarının teknik niteliği, yargının rolünü hem güçlendiren hem de sınırlandıran bir faktördür. Bir yandan, bilimsel ve teknik bilirkişi raporları olmaksızın çevresel risklerin gerçek boyutu tespit edilememekte; bu da mahkemeleri uzman görüşlerine daha bağımlı hale getirmektedir. Diğer yandan, yargısal denetimin yalnızca “bilirkişi raporunu onaylama” işlevine indirgenmesi, çevre hakkının anayasal önemini zayıflatma riski taşır. Bu nedenle daha yeni içtihatlarda, mahkemelerin sadece teknik verileri değil, çevre hukuku ilkelerini, Anayasa hükümlerini ve AİHM'in geliştirdiği insan hakları standartlarını birlikte değerlendirerek karar verdiği görülmektedir. Böyle bir yaklaşımda yargısal denetim, teknik takdir yetkisinin tümüyle idareye bırakılması yerine, bu yetkinin çevre hakkı ekseninde sınırlandırıldığı bir model haline gelir. Bu yönden ulusal içtihatların incelenmesi ve iç hukukumuzdaki yerinin tespit edilmesi önemli bir hukuki yaklaşımdır.

Bu genel çerçeve, çalışmanın devamında ayrıntılı olarak incelenecek Danıştay, Anayasa Mahkemesi ve derece mahkemesi kararlarının okunacağı bağlamı oluşturmaktadır. Yargının çevre hakkına yaklaşımı, tek tek davalarda kullanılan ölçütler, başvuru ilkelere ve yapılan denge testleri üzerinden somutlaştırıldıkça, Türkiye'de çevre hakkının gerçekten ne ölçüde “hak” olarak yaşama geçirildiği ve AİHM kararları ve AB çevre politikasının bu kararlar üzerindeki etkisini açıkça değerlendirebileceğiz.

2. AB Çevre Politikalarının Türk Hukukuna Yansımaları

Türkiye'nin çevre hukukunu anlamak, yalnızca ulusal mevzuatın teknik hükümlerini incelemekle mümkün değildir; çünkü Türkiye'de çevresel koruma anlayışının gelişim çizgisi, uzun süredir Avrupa Birliği çevre politikasının yönlendirici etkisi altında şekillenmektedir. AB'nin yüksek çevre koruma standardını benimseyen politika seti, yalnızca aday ülkeler için bir “uyum yükümlülüğü” yaratmakla kalmamış; çevresel riskin yönetimi, bilgiye erişim, katılım, sürdürülebilirlik ve ihtiyat gibi ilkeler üzerinden yeni bir çevresel yönetim modeli ortaya koymuştur. Bu nedenle AB çevre politikasının Türk hukukuna nasıl yansıdığını incelemek, yalnızca norm transferinin teknik boyutunu değil, Türkiye'de çevre hakkının kavramsal niteliğinin, uygulama pratiklerinin ve yargısal yorumun hangi noktalarda dönüşüm geçirdiğini anlamak açısından da kritik bir önem taşır. Özellikle yargı kararlarında AB ilkelerinin AİHM içtihadı aracılığıyla dolaylı biçimde iç hukuka nüfuz ettiği düşünüldüğünde, bu yansımayı analiz etmek, Türk çevre hukukunun uluslararası standartlarla olan mesafesini, ilerleme yönünü ve boşluklarını somut biçimde ortaya koyar. Dolayısıyla bu bölüm, AB çevre politikasının yalnızca “uyum süreci” olarak değil, Türk hukukunun kendi iç dinamiklerini dönüştüren normatif bir çerçeve olarak nasıl işlev gördüğünü açıklamayı amaçlamaktadır.

2.1. AB Çevre Politikalarının Türk Yargısına Dolaylı Etkisi

Avrupa Birliği'nin çevre politikasında kabul edilen temel ilkeler özellikle önleme, ihtiyat, kirleten öder, yüksek çevresel koruma düzeyi ve katılım şeffaflık ilkeleri Türk yargısı açısından doğrudan bağlayıcı nitelikte olmamakla birlikte, içtihatlarla giderek daha yoğun biçimde başvurulmuş ölçütler hâline gelmiştir. Bu durum, yalnızca AB müktesebatının standart belirleyici etkisine değil, aynı zamanda çevreyi insan hakları perspektifine yerleştiren Avrupa içtihatlarının Türkiye'deki çevre davalarının çözüm mantığını değiştirmesine dayanmaktadır.

AB'nin çevre politikasının temel karakteri, çevresel bozulmanın geri döndürülemez nitelikte olduğu kabulünden hareketle idare üzerinde güçlü bir koruyucu yükümlülük tesis etmesidir. Bu yaklaşım, Türk yargısının özellikle çevresel risk içeren davalarda “idarenin pozitif yükümlülüğü” kavramını daha geniş yorumlamasına yol

açmıştır.⁵⁸ Danıştay’ın birçok kararında, çevresel etkilerin ortaya çıkmasının beklenemeyeceği, risk gerçekleşmeden önce idarenin etkili denetim yapması gerektiği vurgulanmakta; bu değerlendirme açıkça AB’nin önleyici yönetim anlayışıyla paralellik taşıdığı görülür.

Bu etkinin en görünür olduğu alanlardan biri ÇED kararlarının yargısal denetimidir⁵⁹. Mahkemeler, çevresel etki değerlendirmesinin yalnızca teknik bir belge değil, aynı zamanda demokratik katılımın ve çevresel bilgilendirmenin bir aracı olduğunu vurgulamaktadır. Bilgiye erişimin sağlanmadığı, katılım toplantılarının şekli kaldığı veya bilimsel belirsizliklerin giderilmediği durumlarda ÇED işlemlerinin iptali yönünde karar verilmektedir. Bu yaklaşım, AB’nin ÇED Direktifi’nin öngördüğü “geniş katılım” ve “şeffaflık” standartlarının Türk yargısına yansımaları niteliği taşır.

Aynı şekilde, menfaat koşulunun çevre davalarında genişletildiği görülür. Bu durum, AB çevre politikasının birey ve sivil toplumun çevresel kararlara katılımını teşvik eden yapısıyla uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Çevrenin kolektif bir değer olarak kabul edildiği davalarda Danıştay, menfaat bağının yalnızca mülkiyet veya yakın komşuluk ilişkisiyle sınırlanamayacağını, çevresel etkiden makul surette etkilenen herkesin dava açabileceğini kabul etmektedir⁶⁰. Bu yaklaşım, çevre hakkının toplumsal ve kuşaklar arası niteliğini güçlendirmekte, yargısal denetimi teknik-idari sınırların ötesine taşımaktadır.

AB çevre politikasının Türk yargısına dolaylı etkisinin bir diğer boyutu, çevre hakkının insan hakları terminolojisiyle yorumlanmasıdır. AB hukuku, çevresel korumayı yalnızca kamu politikası meselesi olarak değil, bireyin yaşam kalitesi ve sağlığının korunması açısından temel bir hak olarak ele almaktadır. Türk yargısında da benzer bir dönüşüm gözlemlenmekte; çevresel kirliliğin yaşam hakkı, özel hayatın korunması ve mülkiyet hakkı üzerindeki etkileri daha sistematik biçimde değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, özellikle AİHM’in López Ostra, Guerra, Fadeyeva ve Öneriyıldız kararlarında geliştirdiği çevresel risk–hak bağlantısının iç hukuka uyarlanması anlamına gelmektedir.

⁵⁸ Prof. Dr. Emin MEMİŞ, Çevreyi Korumayı Amaçlayan Pozitif Hükümler ve Çevre İdare Hukukunu Oluşturan İlkeler (İstanbul, Yeni Yüzyıl Üniversitesi, 2014, Cilt 1, Sayı 3)

Aynı şekilde, menfaat koşulunun çevre davalarında genişletildiği görülür. Bu durum, AB çevre politikasının birey ve sivil toplumun çevresel kararlara katılımını teşvik eden yapısıyla uyumlu olduğunu söyleyebiliriz. Çevrenin kolektif bir değer olarak kabul edildiği davalarda Danıştay, menfaat bağının yalnızca mülkiyet veya yakın komşuluk ilişkisiyle sınırlanamayacağını, çevresel etkiden makul surette etkilenen herkesin dava açabileceğini kabul etmektedir⁶⁰. Bu yaklaşım, çevre hakkının toplumsal ve kuşaklar arası niteliğini güçlendirmekte, yargısal denetimi teknik-idari sınırların ötesine taşımaktadır.

AB çevre politikasının Türk yargısına dolaylı etkisinin bir diğer boyutu, çevre hakkının insan hakları terminolojisiyle yorumlanmasıdır. AB hukuku, çevresel korumayı yalnızca kamu politikası meselesi olarak değil, bireyin yaşam kalitesi ve sağlığının korunması açısından temel bir hak olarak ele almaktadır. Türk yargısında da benzer bir dönüşüm gözlemlenmekte; çevresel kirliliğin yaşam hakkı, özel hayatın korunması ve mülkiyet hakkı üzerindeki etkileri daha sistematik biçimde değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım, özellikle AIHM'in López Ostra, Guerra, Fadeyeva ve Öneriyıldız kararlarında geliştirdiği çevresel risk-hak bağlantısının iç hukuka uyarlanması anlamına gelmektedir.

Değerlendirme genel olarak gösteriyor ki, AB'nin çevre politikasında benimsediği standartlar, yargısal kararların gerekçelerinde açıkça zikredilmese dahi, özellikle risk değerlendirmesi, idarenin özen borcu, usuli güvencelerin genişletilmesi ve kamu yararı kavramının yeniden tanımlanması gibi alanlarda belirleyici yönlendirici etkiye sahiptir.

Bu nedenle AB çevre politikaları, Türk yargısı açısından doğrudan bağlayıcı olmasalar da, çevre hakkına ilişkin ulusal içtihadın şekillenmesinde sessiz fakat güçlü bir normatif arka plan oluşturmakta; idarenin çevreyi koruma yükümlülüğünün içeriğini ve kapsamını fiilen genişleten bir işlev görmektedir.

⁵⁹ Süheyla Suzan ALICA, Çevresel Etki Değerlendirmesinin Yargı Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi (Ankara, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Y. 2011, Cilt: 15, Sayı: 3)

⁶⁰ Dr. Öğr. Üyesi Selman Sacit BOZ, İctihat Temelinde Çevre Davalarında Menfaat İhlali (Konya, Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2023, Cilt: 6, Sayı: 2)

2.2. Türk Çevre Mevzuatında AB Uyum Süreci

Türkiye’de çevre mevzuatı, AB direktifleriyle uyum sağlamak amacıyla kapsamlı bir dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm özellikle atık yönetimi, su kalitesi, hava kalitesi, endüstriyel faaliyetlerin izlenmesi, çevresel bilgiye erişim ve çevresel sorumluluk alanlarında görülmektedir ⁶¹ . Atık Yönetimi Yönetmeliği, Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği ve Hava Kalitesi Değerlendirme Yönetmeliği gibi düzenlemeler, AB direktiflerinin yapısını esas alan teknik standartlar içermektedir

Türk idare hukukunda çevresel izin ve denetim yetkilerinin yeniden yapılandırılması, AB’nin süreç odaklı çevresel yönetim modelinden etkilenmiştir. Özellikle endüstriyel tesislerin sürekli izleme yükümlülüğü ve performans raporlaması, AB’nin endüstriyel emisyonlar yaklaşımının Türkiye’deki yansıması niteliğindedir⁶²

Katılım ve bilgi edinme süreçlerinin güçlendirilmesi, Türk hukukunda çevresel yönetimin demokratik boyutunu genişletmiş, kamu otoritesinin çevre kararlarını kapalı bir süreçten çıkarıp denetime açık bir alan haline getirmiştir. Bu durum, gerek AİHM içtihatlarında gerek AB’nin Aarhus çerçevesinde benimsediği “çevresel usuli haklar” yaklaşımı ile uyumludur ⁶³

1.1. Türk Çevresel Sorumluluk Rejiminin AB Modeliyle Karşılaştırılması

Türk hukukunun çevresel sorumluluk sistemi, AB’nin Çevresel Sorumluluk Direktifi’nde geliştirdiği yapıya belirli ölçüde yaklaşmış olsa da, iki sistem arasında niteliksel farklar bulunmaktadır. AB sorumluluk modeli, çevresel zarar kavramını bireysel zarardan bağımsız bir hukuki değer olarak tanımlar ve ekosistem temelli sorumluluk yükü oluşturur ⁶⁴ . Türkiye’de ise çevresel zarar çoğu zaman idari yaptırımlar veya ceza hukuku kapsamında ele alınmakta; ekolojik restorasyon yükümlülüğü AB’deki kadar ayrıntılı düzenlenmiş değildir.

⁶¹ Süheyla ALICA, Çevre Denetiminde İdarenin Sorumluluğu (Ankara, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011, Cilt: 15, Sayı: 4)

⁶² Süheyla Alıca, Çevre Denetiminde İdarenin Sorumluluğu(Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XV, Y. 2011, Sa. 4, s.87-119)

⁶³ Doğa Derneği, AİHM Kararları Işığında Çevresel İnsan Hakları Bilgi Notu (Erişim adresi: <https://dogadernegi.org/wp-content/uploads/2023/06/aihm-kararlari-isiginda-cevresel-insan-haklari-.pdf>, 2023)

⁶⁴ Arş. Gör. İlgin ÖZKAYA ÖZLÜER, İdari yaptırımların Özellikleri ve Çevre kanunu (Ankara, Ankara Barosu Dergisi, 2015)

Bununla birlikte Türk hukukunda çevresel zararların tazmininde “kirletenin mali sorumluluğu” esası benimsenmiş olsa da, AB modelinin aksine zararın bilimsel olarak ölçülmesi, ekolojik bütünlük yaklaşımı, iyileştirme türlerinin belirlenmesi gibi unsurlar henüz tam anlamıyla kurumsallaşmamıştır. AB sorumluluk modelinin Türk sisteminden en önemli farkı, zarar sonrasında yalnızca giderim değil, aynı zamanda zararın ekosistem içinde eski hâline getirilmesi yükümlülüğünü açıkça düzenlemesidir. Ayrıca AB’de çevresel sorumluluk mekanizması özel sektör üzerinde hem ekonomik hem yönetsel baskı oluşturan bir yapıdadır; Türkiye’de ise denetim ve sorumluluk rejiminin büyük ölçüde idari otoritenin takdirine bağlı olması, sistemin etkinliğini sınırlayan yapısal bir fark yaratmaktadır⁶⁵

2. Türk Yargısında Çevre Hakkına İlişkin Temel Kararların Analizi

3.1 Ceza Davaları Bakımından Kararların İncelenmesi

Türk ceza yargısında çevre hukukuna ilişkin içtihat, özellikle Yargıtay kararları üzerinden incelendiğinde, çevresel korumanın salt sonuç odaklı bir yaklaşım yerine, risk yönetimi, alıcı ortamın korunması ve teknik denetim standartları temelinde ele alındığı görülmektedir. Bu yaklaşım, AB çevre politikasının şekillendirdiği önleyici ve düzenleyici çevre yönetimi anlayışıyla önemli ölçüde örtüşmektedir. Nitekim Yargıtay 3. Ceza Dairesinin 2014/34685 sayılı kararında, hafriyat ve pasa malzemesinin dere yatağına dökülmesi fiili değerlendirilirken, çevreye verilen zararın fiilen ölçülüp ölçülmediğinden ziyade, akarsu gibi hassas bir alıcı ortamın mevzuata aykırı biçimde kullanılması esas alınmıştır. Kararda, çevresel ihlalin, idarenin izin verdiği alanlar dışına atık bırakılması suretiyle gerçekleştiği kabul edilerek, çevre korumanın merkezine “nerede ve nasıl bertaraf edildiği” sorusu yerleştirilmiştir. Bu bakış açısı, AB çevre politikasında atık ve su yönetimi alanında benimsenen, çevresel riskin kaynağında kontrol edilmesi ve hassas alıcı ortamların mutlak koruma altında tutulması anlayışıyla paralellik göstermektedir.

⁶⁵ Suheyra Alica, Çevre Denetiminde İdarenin Sorumluluğu (Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XV, Y. 2011, Sa. 4, s.87-119)

Yargıtay 4. Ceza Dairesinin 2014/36807 sayılı kararında, arıtılmadan dereye deşarj edilen atık sulara ilişkin değerlendirmede de görülmektedir. Bu davada Mahkeme,  evre mevzuatını yalnızca “yasaklar listesi” olarak değil, **sürdürülebilir kullanım ve koruma rejimi** olarak okumaktadır. Atıksuların arıtılmadan alıcı ortama verilmemesi kuralı, Mahkeme tarafından salt teknik bir yükümlülük değil; bireylerin temiz ve sağlıklı çevrede yaşıama hakkının zorunlu bir güvencesi olarak ele alınmıştır. Burada AB politikalarıyla kurulan örtük bağ şudur: AB  evre hukukunda su kaynakları, yalnız bugünkü kullanım için değil, **gelecek kuşakların menfaatleri gözetilerek** korunur. Mahkeme’nin karar gerekçesinde suyun sınıflandırılması, arıtma standardı ve alıcı ortam kavramı üzerinde ayrıntılı durması,  evre hakkını kısa vadeli ekonomik faaliyetin önüne koyan bu uzun vadeli bakışın iç hukuka yansıdığını göstermektedir.

Benzer biçimde, Yargıtay 4. Ceza Dairesinin 2012/34157 esas, 2014/36808 karar sayılı içtihadında, çevrenin kasten kirletildiği iddiası karışısında Mahkeme, doğrudan “kirlilik vardır” varsayımıyla hareket etmemiş; aksine çevresel suçun oluşıabilmesi için bilimsel ve teknik ispatın usulüne uygun şekilde yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Özellikle su kirliliği bakımından ardışık kompozit numune alma zorunluluğuna dikkat çekilmesi,  evre ceza hukukunda ölçüm ve izleme süreçlerinin belirleyici rolünü ortaya koymaktadır. Bu yaklaşıma, AB  evre politikasında çevresel yaptırımların meşruiyetini sağlayan temel unsur olan izleme–raporlama–doğrulama sistemleriyle örtüşmektedir. Yargıtay, bu kararlarla çevreyi koruma amacını zayıflatmamakta; aksine çevresel yaptırımın keyfilige kaymasını engelleyerek, teknik standartlara dayalı güçlü bir  evre koruma zemini inşı etmektedir.

Tehlikeli atıkların çevreye etkisi bakımından Yargıtay 18. Ceza Dairesinin 2016/14345 sayılı kararında ise, Türk  evre ceza hukukunun AB  evre politikasıyla temas ettiği bir diğer önemli noktayı ortaya koymaktadır. Bu kararda, ak  geri dönüşüm tesisinden kaynaklanan kurşun içerikli atıkların hafriyat alanına dökülmesi, doğrudan “zarar meydana geldi mi?” sorusu üzerinden değil; atığın tehlikelilik niteliği ve uygun olmayan bertaraf yöntemi üzerinden değerlendirilmiştir. Mahkeme, sanıkların gözetim ve kontrol yükümlülüğünü yerine getirmemelerini çevresel sorumluluğun temel dayanağı olarak kabul etmiştir. Bu yaklaşıma, AB  evre hukukunda tehlikeli atıklar bakımından benimsenen, sorumluluğu yalnızca sonuçlara değil, atık yönetim zincirinin bütününe yayan anlayışla uyumludur. Böylece  evresel risk, gerçekleşmiş zarar aranmaksızın hukuki değerlendirmeye konu edilmiştir.

Öte yandan Yargıtay 23. Ceza Dairesinin 2015/6537 sayılı kararı, çevre ceza hukukunda normla bağlantı kurma zorunluluğunu vurgulaması bakımından dikkat çekicidir. Kararda, tekneden denize katı atık ve balık dökülmesi fiili incelenirken, çevrenin kasten kirletilmesi suçunun oluşabilmesi için hangi teknik usullere aykırılığın gerçekleştiğinin somut biçimde ortaya konulması gerektiği ifade edilmiştir. Mahkeme, çevre cezasının, idari yaptırım rejimiyle ilişkisi kurulmadan ve teknik mevzuat açıkça gösterilmeden uygulanamayacağını belirterek, çevre hukukunda hukuki öngörülebilirliği ön plana çıkarmıştır. Bu yaklaşım, AB çevre politikasında deniz kirliliği gibi alanlarda uygulanan, açık normlar ve teknik standartlar üzerinden yürütülen denetim anlayışıyla örtüşmektedir.

Bir diğer dikkat çekici örnek ise Yargıtay 4. Ceza Dairesinin 2014/35727 sayılı kararında ortaya çıkan yaklaşımdır. Gemi söküm tesislerinde deniz kirliliğine karşı önleyici tedbirlerin alınmaması olgusunu ele alan Mahkeme, çevresel sorumluluğu yalnızca “fiili döküm” anına indirgememiştir; önleyici tedbir almama halini başlı başına bir çevre ihlali olarak değerlendirmiştir. Bu yaklaşım, çevre hukukunun klasik ceza mantığından ayrıldığını açıkça ortaya koyar. Burada Mahkeme, AB çevre politikasında temel bir yer tutan “önleyici yönetim” anlayışını fiilen içselleştirmektedir: Çevresel zarar ortaya çıkmadan önce risklerin bertaraf edilmesi, artık yalnız idari bir beklenti değil, hukuki sorumluluk doğuran bir yükümlülüktür. Bu karar, çevreyi korumayı “sonradan temizleme” değil, başından doğru yönetme meselesi olarak ele alan çağdaş çevre hukukuyla uyum içindedir.

Son olarak, Yargıtay 18. Ceza Dairesinin 2019/15598 Esas, 2020/6154 Karar sayılı içtihadı, çevre ceza hukukunda çevresel ihlalin tespiti için teknik ve bilimsel ölçütlerin zorunlu olduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır. Mahkeme, çevrenin kirletildiğine ilişkin değerlendirmelerin soyut varsayımlara değil, alıcı ortamın niteliği, kirletici maddenin özellikleri ve mevzuatta belirlenen sınır değerlerin aşılp aşılmadığının somut olarak ortaya konulmasına dayanması gerektiğini vurgulamıştır. Kararda, bilirkişi raporlarının yalnızca gözleme dayalı tespitler içermesinin yeterli olmadığı; raporların çevre mevzuatıyla doğrudan ilişkilendirilmiş, ölçüm ve analiz verileriyle desteklenmiş olması gerektiği ifade edilmiştir. Bu yaklaşım, AB çevre politikalarında benimsenen bilimsel temelli karar alma ve ölçülülük ilkeleriyle örtüşmektedir. Çevresel sorumluluğun cezai yaptırıma bağlanabilmesi için idari denetim ve teknik değerlendirme süreçlerinin eksiksiz işletilmesi gerektiği kabul

edilmiştir. Yargıtay’ın bu tutumu, çevrenin korunmasını ceza hukukunun otomatik bir sonucu haline getirmek yerine, önleme ve idari kontrol mekanizmalarının önceliğini esas alan bir çevre hukuku anlayışını yansıtmaktadır. Bu yönüyle karar, Türk çevre ceza hukukunun AB çevre politikalarındaki “son çare olarak cezalandırma” yaklaşımına yaklaştığını göstermektedir.

3.2 Anayasa Mahkemesi Kararlarının İncelenmesi

Anayasa Mahkemesi’nin 2024/92 sayılı kararı, çevre hukukuna ilişkin idari yaptırım rejimleri ile anayasal hukuk devleti ilkesi arasındaki dengeyi ölçülülük ve kamu yararı ekseninde yeniden tartışmıştır. Somut olarak, 7446 sayılı Kanun ile 2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 20. maddesinde yapılan değişikliklerle denizlerde kirliliğe neden olan fiillere uygulanacak idari para cezalarının belirlenme biçimi Anayasa’ya aykırılık iddiasıyla değerlendirilmiştir. Mahkeme, haddelenen “idari para cezası” tutarlarının hem ölçülülük ilkesi hem de çevrenin etkin korunması gereklilikleriyle bağdaşmadığını belirlemiştir; zira büyük tonajlı deniz araçlarının denizlere petrol türevi atık, sintine, balast ve benzeri kirletici maddeleri boşaltması gibi çevresel risk yaratan davranışlar, getirilen ceza düzeyleriyle caydırıcı nitelik kazanmayacak şekilde hafifletilmiştir. Böylece cezalar, uygulamada ulaşılabilecek mevzuat amacına hizmet etmeyecek şekilde düzenlenmiştir ki bu durum hem hukuk devleti ilkesi hem de çevre hakkının korunması açısından sorunlu bulunmuştur. Norm Kararlar Bilgi Bankası

Mahkeme’nin bu değerlendirmesi, çevre korumasının sadece “tanımlanan fiiller” üzerinden yaptırıma bağlanması değil, aynı zamanda bu yaptırımların etkili ve caydırıcı olması gerektiği anlayışını anayasal düzeyde vurgular. Kararda çevreyi kirlletme eylemlerinin düzenlenmesiyle ilgili yaptırımların “suç ve ceza arasında adil dengenin” gözetilmesi gerektiği belirtilmiş; özellikle deniz ortamına atık veya kirletici madde boşaltımına ilişkin para cezalarının mevcut şekliyle mevzuatın amaçlarıyla uyumlu olmadığı ve bu nedenle ölçülülük ilkesine aykırı olduğu gerekçesiyle iptal edilmesi gerektiği kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, çevre hukuku açısından yaptırımların yalnızca kağıt üzerinde değil, pratikte de çevrenin korunmasına hizmet edecek biçimde belirlenmesi gerekliliğini ortaya koyar. Norm Kararlar Bilgi Bankası

Bu kararda Anayasa Mahkemesi’nin yaklaşımını AB çevre politikalarıyla karşılaştırdığımızda, dikkat çeken bir paralellik ortaya çıkar: AB çevre politikasında çevresel ihlallerin yaptırıma bağlanması, yalnızca tanımlanan fiillere yönelik bir rejim

oluşturmakla kalmaz; aynı zamanda söz konusu yaptırımların etkili, önleyici ve risk yönetimine uygun olması beklenir. Özellikle deniz kirliliği gibi alanlarda AB'nin çerçeve direktiflerinde ve izleme denetim rejimlerinde yaptırımların caydırıcı olması, idari denetim süreçlerinin etkin işletilmesi gibi ilkeler yer alır. Böylece AB çevre politikası, yalnızca kirliliği tanımlama değil, çevre koruma alanında sonuç odaklı etkiyi sağlayan yaptırımlar gerektirir. Bu bakımdan Anayasa Mahkemesi'nin çevre yaptırımlarının ölçülülük ve caydırıcılık kriterine vurgu yapması, ulusal hukukta bu tür bir mantığın anayasal temele yerleştirilmesine dönük önemli bir işaret niteliğindedir.

Anayasa Mahkemesi'nin 2024/92 sayılı kararı, çevre hukukunun yaptırım boyutunda yalnızca fiil tanımı değil; ilgili yaptırımların hukuki denge, ölçülülük ve kamu yararı ilkeleriyle uyumlu hale getirilmesi gereğine işaret etmektedir. Bu yaklaşım Türkiye'de çevrenin korunmasında normatif mevzuatın ötesine geçen, yaptırımların etkinliğine odaklanan bir çevre hukuku anlayışının anayasal temellerini güçlendiren bir adım olarak değerlendirilebilir.

Anayasa Mahkemesi'nin 2024/124 sayılı kararında ise, çevre hakkının korunmasının yalnızca çevresel ihlallere uygulanacak yaptırımlar üzerinden değil, bu yaptırımların hangi idari ve kurumsal yapı içinde uygulanacağı sorusu üzerinden de ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır. Mahkeme, çevre yönetimi alanında yürütülen faaliyetlerin teknik bilgi ve uzmanlık gerektirdiğini kabul ederek, bu alandaki yetkilendirmelerin idarenin geniş ve belirsiz takdir alanına bırakılmasının hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığını belirtmiştir. Bu çerçevede çevreye ilişkin hizmetlerin kimler tarafından, hangi niteliklere dayanarak ve hangi usullerle yerine getirileceğinin kanunla açık biçimde düzenlenmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Kararda dikkat çeken bir diğer husus, çevre hakkının korunmasının yalnızca sonuç odaklı bir anlayışla ele alınamayacağıdır. Mahkeme, çevreye yönelik idari müdahalelerin ve yaptırımların etkin olabilmesi için, bu sürecin dayandığı idari örgütlenmenin de öngörülebilir, nesnel ve denetlenebilir olması gerektiğini kabul etmiştir. Aksi hâlde çevre koruma amacıyla getirilen düzenlemelerin, bireyler ve meslek grupları açısından hukuki belirsizlik yaratacağı ve temel haklar üzerinde dolaylı sınırlamalara yol açabileceği ifade edilmiştir.

Bu karar, Anayasa Mahkemesi'nin 2024/92 sayılı kararıyla birlikte değerlendirildiğinde daha anlamlı bir bütün oluşturmaktadır. 2024/92 sayılı kararda çevresel ihlallere ilişkin idari para cezalarının ölçülülüğü ve caydırıcılığı anayasal açıdan sorgulanırken; 2024/124 sayılı kararda bu yaptırımların uygulanmasını sağlayan idari yapının hukuki meşruiyeti ön plana çıkarılmıştır. Böylece Mahkeme, çevre hukukunda korumanın yalnızca ağır yaptırımlarla değil, bu yaptırımları uygulayacak mekanizmaların hukuk devleti ilkelerine uygunluğu ile sağlanabileceğini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak 2024/124 sayılı karar, çevre hakkını idarenin sınırsız takdir alanına bırakmayan, çevre korumasını anayasal ilkelerle şekillenen yapısal bir hukuk alanı olarak ele alan bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu yönüyle karar, çevre hukukunda etkinliğin yalnızca normatif hedeflerle değil, bu hedefleri hayata geçiren idari çerçevenin anayasal sınırlarıyla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

3.3 Kararların Genel Yorumlanması

Ceza yargısı ile Anayasa Mahkemesi kararları birlikte değerlendirildiğinde, Türk çevre hukukunda çevrenin korunmasına yönelik yargısal yaklaşımın çok katmanlı bir yapı kazandığı görülmektedir. Ceza yargısı kararlarında çevresel ihlaller, ağırlıklı olarak teknik kriterler, bilimsel tespitler ve mevzuata uygunluk çerçevesinde ele alınmakta; çevreye yönelik her müdahalenin otomatik olarak cezai sorumluluk doğurmadığı, bunun yerine ölçülebilir bir çevresel zarar veya riskin somut biçimde ortaya konulması gerektiği kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, çevre ceza hukukunun önleyici ve ölçülü bir araç olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Anayasa Mahkemesi kararlarında ise çevre hakkı, daha üst bir normatif düzlemde ele alınmakta; çevrenin korunması devletin pozitif yükümlülükleri, hukuk devleti ilkesi ve ölçülülük çerçevesinde değerlendirilmektedir. Mahkeme, çevreye ilişkin yaptırımların ve idari düzenlemelerin yalnızca varlığını değil, etkinliğini, caydırıcılığını ve hukuki meşruiyetini anayasal denetime tabi tutmaktadır. Bu bağlamda çevre koruması, idarenin sınırsız takdir alanı olarak değil, anayasal ilkelerle sınırlandırılmış bir kamu görevi olarak yorumlanmaktadır.

Bu iki yargı alanı birlikte ele alındığında, Türk yargısının çevreyi koruma amacını salt cezalandırıcı bir refleksle değil, teknik, idari ve anayasal boyutlarıyla dengeleyen bir anlayış geliştirdiği söylenebilir. Ceza yargısı somut olayın teknik gerçekliğine odaklanırken, Anayasa Mahkemesi çevre korumasının sistemsal ve yapısal boyutunu şekillendirmekte; böylece çevre hakkı hem uygulamada hem de anayasal düzlemde giderek daha belirgin ve korunan bir hukuki değer hâline gelmektedir.

4. Türk İçtihadının Uluslararası Standartlarla Uyumu ve Ayrıldığı Noktalar

Türkiye’de çevre hakkına ilişkin yargısal yaklaşım, uluslararası çevre hukukunun gelişim eğilimiyle büyük ölçüde örtüşmektedir. Mahkemelerin özellikle pozitif yükümlülük, risk yönetimi, usulî güvenceler ve bilgiye erişim konularında AİHM ve AB standartlarını içselleştirdiği görülmektedir. Bununla birlikte iç hukuk uygulaması, idari kapasite ve ekonomik öncelikler nedeniyle uluslararası standartlardan ayrılan yönler de barındırmaktadır.

4.1 Uluslararası Standartlarla Uyumlu Yönler

Türkiye’de görülen en güçlü uyumu, çevresel uyumsuzluklarda devletin pozitif yükümlülüklerini kabul eden kararlarda görülmektedir. Danıştay ve AYM, idarenin yalnızca zarar vermekten kaçınmakla değil, çevresel riskleri önceden tespit edip önleme sorumluluğu taşıdığını belirtmektedir. Bu yaklaşım, çevre denetiminin “devletin asli görevi” olarak nitelendirilmesiyle paraleldir⁶⁶. AİHM’in Öneriyıldız ve Lopez Ostra kararlarındaki standartlarla neredeyse birebir uyum görülür.

Bir diğer uyum alanı, usulî çevre haklarının (bilgiye erişim, halkın katılımı, şeffaflık) yargısal korumadan yararlanmasıdır. ÇED süreçlerinin yalnızca şekli unsurlarına değil, içeriğine ve demokratik meşruiyetine ilişkin yargısal denetimin yapılması, AB ÇED Direktifi ve Aarhus modelinin iç hukuka fiilen yansındığını göstermektedir. Bir başka dikkat çeken uyum ise, ekosistem bütünlüğünün bağımsız bir hukuki değer olarak değerlendirilmesidir. Bu durum, ekosistemin korunmasının toplumsal refahın ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtirken, mahkemeler özellikle doğal alanlara ilişkin kararlarda bu yaklaşımı benimsemektedir

⁶⁶ Süheyla ALICA, Çevre Denetiminde İdarenin Sorumluluğu (Ankara, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2011, Cilt: 15, Sayı: 4)

4.2 Uluslararası Standartlardan Ayrışan ve Geride Kalan Yönler

Önemli bir ayrışma noktası, kalkınma çevre dengesinin kurulmasında ekonomik faaliyetin ağırlığının artmasıdır⁶⁷. Çevresel duyarlılık gerektiren projelerde kamu yararı yaklaşımının geniş ve ekonomik odaklı yorumlanması, ihtiyat ve önleme ilkelerinin uygulanmasını zayıflatmaktadır.

Bir diğer kritik sorun, çevresel denetim mekanizmalarının yapısal yetersizliğidir. Denetim süreçlerinin kurumsal kapasite eksikliği, teknik personel yetersizliği ve yaptırımların caydırıcı olmaması nedeniyle etkin işlemediği pek çok akademik değerlendirmede ortaya konmuştur. Bu durum, AİHM'in devletin risklere karşı aktif gözetim yükümlülüğü içtihiadıyla uyumsuzluk yaratmaktadır.

Ayrıca, çevresel uyuşmazlıklarda yargısal denetimin teknik alanlarda sınırlı kalması uluslararası standartlardan geride kalan noktalardan biridir. Bazı davalarda bilirkişi raporlarına aşırı bağımlılık ve teknik meselelerde yüzeysel incelemeler yapıldığı eleştirilmektedir. Bu yaklaşım, ABAD ve AİHM'in çevre uyuşmazlıklarında beklediği derinlemesine inceleme standardıyla çelişmektedir.

4.3. Türk Yargısının Kendine Özgü Katkısı

Türk içtihiadının uluslararası hukukta dahi nadiren görülen özgün katkısı, menfaat koşulunun çevre davalarında genişletilmesidir. Danıştay, çevresel davalarda dava açma ehliyetini klasik idare hukuku kriterlerinden bağımsızlaştırarak, çevresel etkilene ihtimalini tek başına yeterli kabul eden bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu genişleme, çevre korumasının kolektif niteliğini güçlendiren ve yargıya erişimi kolaylaştıran bir mekanizma oluşturmuştur.

STK'ların dava açma ehliyetinin geniş yorumlanması da Türkiye'ye özgü önemli bir katkıdır⁶⁸. Çevre örgütleri, meslek odaları ve bölgesel topluluklar, çevre davalarında etkin taraflar hâline gelmiş; bu da hem demokratik katılımı güçlendirmiş hem de çevresel denetimi derinleştirmiştir

⁶⁷ Ümit GÜVEYİ, 1982 Anayasası Kapsamında Çevre Hakkının Karşılaştırmalı Kısa Bir Tahlili (İstanbul, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 2018, Cilt 24, Sayı 2)

Son olarak Türk mahkemeleri, kamu yararı kavramını çevresel içerikle yeniden şekillendiren özgün bir yaklaşım geliştirmiştir. Kamu yararı artık yalnızca ekonomik boyut üzerinden değil; ekolojik sürdürülebilirlik, toplum sağlığı, doğal alanların korunması ve gelecek kuşakların hakları üzerinden de tanımlanmaktadır. Bu yönüyle çevre hakkını anayasal bir değer olarak güçlendiren özgün bir görüş ortaya koymuş oluyoruz.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmanın temel iddiası bakımından, çevrenin korunmasının önemini “genel” bir düzlemde tekrarlamak değil; çevrenin hukuken hangi değerler üzerinden korunduğunu ve bu korumanın teoride kurulan çerçeveye pratikte verilen kararlar arasında nasıl somutlaştığını göstermek ve bu kavramın önemini pratikteki kararlar ışığında analiz etmektir. Bu nedenle, uluslararası standartların (özellikle AİHM ve ABAD içtihatlarının) çevreyi korurken hangi hukuki eşiklere ve yaklaşım türlerine dayandığını belirleyip, aynı eşiklerin Türk yargısında özellikle ceza kararlarında nasıl görüldüğünü okumak, “çevre hakkına verilen hukuki değeri” soyut bir iddia olmaktan çıkarak yorumsal anlamda ölçülebilir hâle getirir. Başka bir ifadeyle, bu inceleme çevrenin “önemini” anlatmaktan çok, çevreye hukuk düzeninin ne tür bir önem atfettiğini ve bu önemin hangi araçlarla işletildiğini gösterir.

Bu noktada, karar analizlerinden bir tablo çıkardığımızda, bir katman (seviye) sistemi kurularak daha net okunabilecektir. Uluslararası içtihatlarda çevresel korumanın ağırlık merkezi genellikle üç eşikte belirginleşir: (i) hak temelli eşik (özel hayat/yaşam hakkı gibi temel haklara temas ettiğinde koruma sertleşir), (ii) usul güvenceleri eşiği (bilgiye erişim, katılım, etkili başvuru gibi süreç garantileri korumanın “demokratik” ve “meşru” ayağını oluşturur), (iii) politik-teknik eşik (risk, izleme, planlama, standart, kontrol mekanizması). AİHM’nin çevreyi çoğu zaman bağımsız bir hak olarak değil ama m.2 ve m.8 üzerinden “hak ihlali” diliyle kurması; ABAD’ın çevreyi bağlayıcı direktif yükümlülükleri, planlama ve standartlar üzerinden “politika ve uyum” diliyle inşa etmesi, bu üç eşikte farklı ağırlıklar doğurur. Bu çalışmada asıl kritik olan, aynı eşiklerin Türk içtihadında pratikte hangi ölçüde işletildiğidir.

⁶⁸ Dr. Öğr. Üyesi Sercan REÇBER, Uluslararası Adalet Divanı’nın Uluslararası Çevre Hukukuna Katkısı ve Pulp Mills Kararının Değerlendirilmesi (İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 2024, Cilt: 26, Sayı: 2, s. 1535-1584)

Öncelikle değerlendirdiğimizde, Türk ceza yargısında koruma dili çoğu zaman “hak dili”nden ziyade “teknik-standart dili” ile kurulmaktadır. Yargıtay’ın çevresel ihlali değerlendirirken merkeze aldığı soru sıklıkla “çevre hakkı ihlal edildi mi?” değil; “alıcı ortam nedir, atığın niteliği nedir, hangi teknik usule aykırılık var, sınır değerler aşıldı mı, ispat usulü doğru işletildi mi?” sorusudur. Bu, ilk bakışta çevre hakkının geri planda kaldığı izlenimi verdiğini söyleyebiliriz. Ancak daha dikkatli okunduğumuzda bu tercih çevre korumasını zayıflatmaktan ziyade, ceza yaptırımının meşruiyetini teknik kesinlikle güçlendirme amacı taşıdığını görebiliriz.

Bu yaklaşım, AB çevre yönetişiminin karakteristik yanı olan “izleme–ölçme–raporlama–doğrulama” mantığıyla örtüşen bir zemin üretir. Çevreyi koruma hedefi, cezada keyfiliğe kaymamak için bilimsel ispat ile sabitlenmiş olur. Böylece çevre koruması, teorik veya felsefe düzeyinde değil, “standart temelli” bir disiplin olarak kurulmuş olur.

İkinci çıkarım ise, Türk ceza içtihadının çevreyi “olmuş zarar” üzerinden değil, giderek daha fazla risk yönetimi ve alıcı ortamın mutlak korunması üzerinden değerlendirmeye yönelmesidir. Hafriyatın dere yatağına dökülmesi veya atıksuyun arıtılmadan deşarjı gibi örneklerde, korumanın mantığı “zarar ölçüldü mü?” sorusuna sıkışmamakta; “hassas alıcı ortamın mevzuata aykırı kullanımı” bizzat ihlalin çekirdeği hâline gelmektedir. Bu, uluslararası standartlarda gördüğümüz şu fikre yaklaştırdığını söyleyebiliriz, çevre hukukunda çoğu zaman asıl mesele, zarar ortaya çıktığında telafi etmek değil, zararı doğuran yönetim hatasını baştan engellemektir. Bu düzlem, AB politikalarında su ve atık yönetiminin temel mantığıyla paraleldir ve ceza içtihadının yalnızca cezalandırıcı değil, düzenleyici/önleyici bir işlev de üstlenebildiğini gösterir.

Üçüncü çıkarım, tehlikeli atıklar ve deniz kirliliği gibi alanlarda Yargıtay’ın sorumluluk çerçevesini, yalnız “fiil anı” ile sınırlamayıp gözetim, kontrol ve önleyici tedbir yükümlülüklerine doğru genişletmesidir. Burada Türk içtihadı, çevre hukukunun modern mantığına yaklaşıyor: çevresel tehlike çoğu zaman zincirsel (üretim, taşıma, depolama, bertaraf) süreçlerden doğduğundan, hukuki değerlendirme de zincirin bütününe dikkate alır. Bu yaklaşım, AB çevre sorumluluğunun “yönetim zinciri” vurgusuyla uyumlu bir çizgi oluşturur: çevreyi koruma, yalnız “kirlitenin kim olduğu” meselesi değil, aynı zamanda “riskin nasıl yönetildiği” meselesidir.

Bir diğ er önemli derecelendirme noktası, Türk ceza içtihadının çevreyi koruma kapasitesi,  oğ u zaman teknik ispat ve bilirkişilik kalitesi ile sınırlanmaktadır. Kararlarda tekrarlanan  l   m, numune alma, ardışık kompozit numune, sınır değ er–alıcı ortam ilişkisi, raporların mevzuatla birebir bağlantı kurması gibi vurgular;  evre korumasının pratikte iyi bir hukuk metninden ziyade, iyi teknik süreç ile ayakta kaldığını gösterir. Bu gerçek, uluslararası standartlarla karşılaştırıldığında iki yönlü okunabilir: Bir yandan AB’nin bilimsel temelli yönetişim yaklaşımıyla uyumlu bir rasyonallite vardır; diğ er yandan  evre korumasının etkisi, teknik kapasite zayıfladığında veya denetim raporları yetersiz olduğunda, kararların  evre lehine  retilbilmesini zorlaştırabilir. Bu da çalışmanın önceki bölümlerinde tartışılan uygulama eksikliği temasını pratikte doğrulayan bir bulgudur.

Son olarak, bu davalar üzerinden görülen en kuvvetli  ıkarım, Türkiye’de çevrenin hukuki değeri, yalnız norm metinlerinde değil, kararların gerekçe mimarisinde “nasıl bir  evre koruma mantığı kurulduğu” üzerinden okunmalıdır. İncelenen içtihatlar, çevreyi sonradan temizlenen bir hasar olarak değil, başından yönetilmesi gereken bir risk alanı olarak ele almaya yaklaştıkça  evre koruması hem uluslararası standartlara yaklaşmakta hem de  evre hakkının maddi dünyada (su, toprak, deniz gibi alıcı ortamlarda) doğurduğu sonuçlar daha görünür hâle gelmektedir. Bu nedenle çalışmanın pratik katkısı, çevreye verilen değeri yalnız beyan düzeyinde değil, yargının korumayı hangi eşiklerde sertleştirdiğini göstererek analiz edebilmesidir.

Tüm bu kararlar değerlendirildiğinde, uluslararası karar-standart düzlemi ile Türk ceza içtihadı birlikte okunduğunda,  evre kavramına verilen hukuki değerin “seviyesi” şu şekilde derecelendirebiliriz Uluslararası düzeyde (AİHM/ABAD)  evre koruması  oğ u zaman hak ve usul güvenceleri üzerinden yoğunlaşarak normatif bir üst çıta kurarken; Türk ceza içtihadı bu çıtayı doğrudan aynı dille değil, daha çok teknik-standart ve ispat disiplini üzerinden yakalamaya çalışır. Yani koruma “insan hakları” retoriğiyle değil, daha çok usuli uygunluk mevzuatsal karşılıkların değerlendirilmesi gibi bakarak bu kavramı daha dar ele aldığını görmekteyiz.

Bu bu değerlendirmeler ışığında,  evre hakkının iç hukukta değersiz olduğu anlamına gelmez; aksine,  evre hakkının pratikte korunma biçiminin, hukukunun yapısı gereği kanıt ve tipiklik etrafında örgütlendiğini gösterir. Bu durum Türk hukuk yapısının AB modellerine kıyasla daha katı bir hukuk modelini benimsemesinden kaynaklandığı yorumunu yapabiliriz. Bu açıdan değerlendirdiğimizde katı hukuk

sistemlerinin doğası olarak mevzuatların daha detaylı bir kanun yazma metodu ile hukuk kurallarının çerçevesini belirlenmesi sebebi ile hakimlerin takdir yetkisi kısıtlanmaktadır. Bu nedenle çevre hukuku gibi kapsamı geniş bir alan için ilgili maddelerin yeterli takdir yetkisini bulunmaması ve doğan her olay için yeterli kararın verilememesi gibi sonuçlar doğabilmektedir. Bu durum sistem içinde verilen kararlar bakımından benzer olaylar için tekrara sebebiyet vererekten insan hakları gibi ideal hukuk sistemi için gerekli gelişime ayak uydurmakta zorluk yaşayan bir model olarak, Türk hukuk sistemini çevrenin korunması bakımından belli noktalarda negatif yorumlamamıza sebep olmuştur. Ancak bu sonuç var olan Türk hukuk yapısının gerekliliklerini göz ardı etmemize sebep olmamalıdır. Her zaman hızlı bir gelişim yerine yavaş ama etkili bir yapının kurulması gerekliliğinin önemine dikkat çekilmelidir. Çevre hukuku bakımından Türk hukuku yapısında her ne kadar eksiklikler görülse de bütünsel bir sistem olarak ele alınmalı ve düzenlemelerde tek bir bakış açısı değil her zaman bütünsel olarak yapılmalı ve yorumlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Alıca, Süheyla Suzan, **Çevresel Etki Değerlendirmesinin Yargı Kararları Çerçevesinde İrdelenmesi**, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2011, C. 15, S. 3.

Alıca, Süheyla Suzan, **Çevre Denetiminde İdarenin Sorumluluğu**, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2011, C. 15, S. 4.

Balcı, Meral, **Çevre Ceza Hukukunun İdari Bağlılığı**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2022.

Bilgili, Muhammed Yunus, **Anayasal Bir Hak Olarak Çevre Hakkı**, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2020, s. 563–584.

Boz, Selman Sacit, **İçtihat Temelinde Çevre Davalarında Menfaat İhlali**, *Necmettin Erbakan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2023, C. 6, S. 2.

Çokgezen, Jale, **Avrupa Birliği Çevre Politikası ve Türkiye**, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2007, C. XXIII, S. 2.

Dinç, Güney, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Göre Çevre ve İnsan**, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2008.

Duymaz, Erkan, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin Çevrenin Korunmasına Katkısı**, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No: 47, 2012, s. 121–160.

Güneş, Ahmet M., **Uluslararası Çevre Hukuku Üzerine Bir İnceleme**, LL.M. (Münster).

Güneş, Ahmet M., **Ulusal ve Uluslararası Çevre Hukukunun Temel İlkeleri**, Haklar ve Araştırmalar Derneği Yayınları, 2021.

Gürseler, Güneş, **Türkiye'de Çevre Hukuku**, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 1999, S. 3.

Güveyi, Ümit, **1982 Anayasası Kapsamında Çevre Hakkının Karşılaştırmalı Kısa Bir Tahlili**, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 2018, C. 24, S. 2.

Kara, Alper – Eroğlu, Onur, **Türkiye'de Çevre Vergilerinin Yargıtay ve Danıştay Kararları Çerçevesinde Değerlendirilmesi**, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2024, C. 24, S. 4.

Kaypak, Şafak, **Çevre Sorunlarının Çözümünde Küresel Çevre Politikalarının Önemi**, *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, S. 31, s. 17–34.

Kılıç, Selim – Tok, Nafiz, **Geleneksel Adalet Anlayışlarından Çevresel Adalet Anlayışına**, *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2014, C. 6, S. 3, s. 213–228.

Memiş, Emin, **Çevreyi Korumayı Amaçlayan Pozitif Hükümler ve Çevre İdare Hukukunu Oluşturan İlkeler**, *Yeni Yüzyıl Üniversitesi*, 2014, C. 1, S. 3.

Olgun, Hakan – Işık, Volkan, **Bir “İnsan Hakkı” Olarak “Çevre Hakkı” ve Türk Hukukundaki Yeri**, *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 2017, C. 3, S. 1.

Reçber, Sercan, **Uluslararası Adalet Divanı’nın Uluslararası Çevre Hukukuna Katkısı ve Pulp Mills Kararının Değerlendirilmesi**, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2024, C. 26, S. 2, s. 1535–1584.

Semiz, Yasemin, **Anayasa Mahkemesi’nin Çevre Hakkı Perspektifi**, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2014, C. 4, S. 2, s. 9–46.

Sommer, Bahar Konuk, **Çevre ve İnsan Hakları İlişkisine Yeni Bir Yaklaşım: Amerikalılar Arası İnsan Hakları Mahkemesi’nin OC-23/17 Sayılı Tavsiye Görüşü**, İnönü Üniversitesi, 2020.

Türkiye Barolar Birliği, **Uluslararası Çevre Koruma Sözleşmeleri**, Ankara: TBB Yayınları, 2014, 2. Basım.

Doğa Derneği, **AİHM Kararları Işığında Çevresel İnsan Hakları Bilgi Notu**, 2023,

(Erişim: <https://dogaderneği.org/wp-content/uploads/2023/06/aihm-kararlari-isiginda-cevresel-insan-haklari-.pdf>)

YARGITAY KARARLARI

Yargıtay 4. Ceza Dairesi, E. 2012/34157, K. 2014/36808.

Yargıtay 4. Ceza Dairesi, E. 2014/34685, K. 2014/34685.

Yargıtay 4. Ceza Dairesi, E. 2014/35727, K. 2014/35727.

Yargıtay 4. Ceza Dairesi, E. 2014/36807, K. 2014/36807.

Yargıtay 18. Ceza Dairesi, E. 2016/14345, K. 2016/14345.

Yargıtay 23. Ceza Dairesi, E. 2015/6537, K. 2015/6537.

Yargıtay 18. Ceza Dairesi, E. 2019/15598, K. 2020/6154.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

Anayasa Mahkemesi, E. 2024/92, K. 2024/92

(Çevre Kanunu kapsamında idari para cezalarının ölçülülüğü)

Anayasa Mahkemesi, E. 2024/124, K. 2024/124

(Çevre yönetiminde idari yetkilendirme ve hukuk devleti ilkesi)

AIHM KARARLARI

López Ostra / İspanya, Başvuru No: 16798/90, 9.12.1994.

Guerra ve Diğerleri / İtalya, Başvuru No: 14967/89, 19.02.1998.

Öneryıldız / Türkiye, Başvuru No: 48939/99, 30.11.2004.

Fadeyeva / Rusya, Başvuru No: 55723/00, 9.06.2005.

ABAD KARARLARI

C-127/02, **Waddenvereniging ve Vogelbeschermingsvereniging (Waddenzee)**, 7.09.2004.

C-72/95, **Kraaijeveld ve Diğerleri**, 24.10.1996.

C-237/07, **Janecek**, 25.07.2008.